8767.

Ч. 11—12. Р. XII.

НИВА

МІСЯЧНИК ПОСВЯЧЕНИЙ ЦЕРКОВНИМ І СУСПІЛЬНИМ СПРАВАМ.

Адрес Редакції:
Львів, ул. Якова Стшемє 15.

ЗМІСТ:

Цїсар Франц Йосиф І. 493
о. Іван Рудович: Наше духовенство на воєнній еміґрації 498
о. Юлїян Дзерович: Матеріяли до історії мартирольогії нашої Церкви в часї всесвітної війни . 513
Свщ. Стефан Ковалїв: Що то є душа? . . . 527
о. Михайло Дороцький: Науки про церкву . . 532
Осип Слїпий: Рудольф Айкен і его погляд на христіянство. 542
о. Дмитро Яремко 549
Біблїоґрафія 551
Всячина 553
Від видавництва 558
Спростоване ошибок 558

ЛЬВІВ 1916.
З друкарнї „ДЇЛА“ Львів, Ринок ч. 10.

НИВА

Виходить з початком кождого місяця в обємі чотирох до пятьох аркушів друку.

ПРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ:

Річно 10 К. Піврічно 5 К. Поодиноке число коштує 1 кор.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ І АДМІНІСТРАЦІЇ:

Львів, ул. Якова Стшемє, ч. 15.

16 книжок 12-ти авторів 10 К.

Кождий є в силї за малі гроші, майже за безцїн, набути собі сї прехороші книжки і в сей спосіб покласти основу все вартісної домашної бібліотеки.

Вл. Ст. Раймонт: Мужики.
Авториз. переклад із польського М. Павлика
Часть I. Осінь . . . . . 2·—
„ II. Зима . . . . . 2·—
„ III. Весна . . . . . 2·40
„ IV. Літо . . . . . 2·—

Ів. Фе-р-ко: Коло смерти . . . . . —·30

Володимир Б.: Латачки, опов. . . . . 1·—

В. Г. Зелїґер: Синя фльота, світова повість.
Часть I. і II. Переклав М. Лозинський . . . 6·—

М. Коцюбинський: Листи до Володимира Гнатюка . . . . . 1·50

Др. А. Крістензен: З філософії політики, переклав др. М. Лозинський . . . . . 1·80

Б. Ор. Нольде: Автономія України з історичного погляду.
В перекл. і з передм. М. Залїзняка . . . . —.40

„Russika“ розвідки й статї . . . . . 1·60

М. Гійо: Проблєми сучасної естетики.
З франц. мови перекл. др. Щурат . . . . 1·60

Леонїд Андреєв: Семеро повішених, переклав В. Сїмович . . . . . 1·—

Наші християнські суспільники . . —·50

А. Франко: Боги жаждуть крови . . . 2·—

Замовляти: **„Дїло“ — Львів, ринок ч. 10.**

Замовлені книжки за попередним надісланєм грошей висилаємо того самого дня, як на провінцію, так і на Feldpost-и.

Поодинокі книжки можна замовляти з 50% опусту, тодї просимо на висилку звичайну долучити 10 сот., на поручену 50 сот.

НИВА

МІСЯЧНИК ПОСВЯЧЕНИЙ ЦЕРКОВНИМ І СУСПІЛЬНИМ СПРАВАМ.

Ч. 11—12. Львів, падолист і грудень 1916. Рік XII.

О. Юліян Дзерович.

БІБЛІОТЕКА ІМ. ШЕВЧЕНКА Наукового Товариства

Цїсар Франц Йосиф І.

Підземеля костела ОО. Капуцинів у Відни дістали нового мешканця. Дня 30. падолиста зложено там на вічний спочинок довголїтнього володаря Австрії, Цїсаря Франца Йосифа І.

Повних 68 лїт правив покійний Володар народами многоязичної Австрії, час — який не лише в житю поодинокої людини можна назвати довгим, але і в житю народа се протяг значний. І справдї на час Його 68 лїтньої управи припадає і час нашого національного розбудженя, скристалїзованя нашої національної ідеї та розцвіту нашого національного житя.

А наша Церков? Наша греко-католицька віра і наш обряд? Чого вони дослужились, чого вони доробились підчас довголїтнього панованя Франц Йосифа І.?

Безперечно, що по сумної памяти часах Польщі, коли то майже цїла наша родова шляхта, вся наша майже інтелїґенція опинилась між релїґійними прозелїтами, народними ренеґатами,

українська Церков, українська віра, дiставшись під скиптр Габсбургів віджили, та від смерти-загибели зістали виратовані. Імена Марії Тереси, Йосифа II., Франца І. та

Фердинанда І. золотими буквами записані на скрижалях історії нашої Церкви, на пожовклих картах історії українського народа.

А в Бозї почивший Цїсар Франц Йосиф І.? Чи ішов Він за слїдами Своїх великих попередників? Як за Його довголїтнього правління розвивалась наша Церков, наша віра? Які плюси чи мінуси виказує вона у своїм білянсї?

Наколи хочемо як слїд відповісти на се питанє, мусимо зробити собі порівнане житя і історії нашої Церкви під пануванєм бл. п. Цїсаря Франц Йосифа а житєм і історією Церкви під скиптром Романових. Сучасників мав бл. п. наш Володар аж чотирох з того пануючого дому, а саме Николу І. (1826—1855), Олександра ІІ. (1855—1881), Олександра ІІІ (1881—1894) і Николу ІІ. (1894 — по нинї), тож тим яснїйше виступить стать покійного нашого Монарха при порівнаню її з володарями російськими, яким також довелось володїти над українськими землями.

* * *

Одно однїське унїятське епископство в Холмі за часів Олександра ІІ. зникає з лиця землї і то через страшне насильство і переслїдуваня, мимо протестів безсмертної памяти Пія ІХ., мимо очивидної шкоди для національних інтересів самої-ж Росії. Сумні се дїї, та не чорнилом а кровю їх писати належало-б ся. Коли по японській війнї повіяло духом свободи в Росії, всї вироісповіданя, всї секти, відотхнули; для одної, однїсенької унїятської Церкви лише не було пошади, не було полекші. А що дух католицький не вмер, не згинув між нащадками Холмських мучеників з часів Олександра ІІ., то дїти та внуки тихже за Николи ІІ. переходять в латинський обряд. „Пускай латінщат са но унія недапустїма" — ось Соломонів суд російських імператорів.

Щож дїєть ся рівночасно в Австрії? До двох давних владичих престолів у Львові і Перемишли прибуває в році 1883 третий владичий престол в Станиславові, а коли, чи то лекші зарібки, чи лиха доля жене наших братів в світ за очи в Америку, Канаду, Боснїю, то там за океаном повстають два владичі престоли в Філядельфії і Вінніпегу та Апостольський Вікаріят в Сераєві. Все те суть кольосальні дорібки завдяки лише вітцївській печаливости Нашого Покійного Монарха, який особисто сими справами інтересував ся і коли еп. Никита Будка їхав за море, щоби обняти новий престол владичий, то пок. Цїсар приказав при прощальній авдієнції виасигнувати більшу квоту і вручаючи її епископови поручив єму помолитись врав з своїми дієцезанами за здоровє Монарха, свого володїтеля.

Якого трактованя дізнавали наші послїдні Холмські Владики? Іван Терашкевич (1851—1863) в розпуцї кличе до сатрапи Муханова: „Всадіть мене до кибітки, розбийте мої старі кости, розтрясіть мене старого, тільки дайте менї вже раз спокій!" Епископ номінат Іван Калинський (1863—1866) за свою неустрашимість в оборонї унії мусить іти на заслане у Вятку і там 19. жовтня умирає як правдивий мученик за справу св. Унії Епископ Михайло Куземський (1868—1871) не в силї вічних переслїдувань знести виїжджає назад в Галичину і тут умирає а з ним умирає і послїдний унїятський епископ холмський. Колиж Росія, на пару місяців лише в теперішній війнї взяла Галичину під своє володїнє сейчас же вивозить нашого Архієрея і мучить єго по своїх вязницях то в Курску, то в Суздали, а покійний еп. Чехович падає також жертвою російського режіму.

Який же відмінний образ бачимо в Австрії що до трактованя наших Владик. Митрополити Михайло Левицький і Сильвестер Сембратович зістають на виразне бажанє Нашого, покійного Монарха Франца Йосифа Кардиналами Римськсї Церкви а всї инші Митрополити і многі з перемиських та в послїдний передвоєнний час і станиславівський владика Тайними Радниками Єго Імператорської Величности. Там переслїдуваня, вязниця і заслане а тут відповідна високій гідности почесть і пошана.

В Росії: слово Боже у рідній, українській мові прогнане з храмів божих, бо і Церков має служити там екстерминаційній полїтиці і не лише народ оправославити, але його і обрусити. В нас же з подувом весни народів зачинаєть ся благословити на світ і наші священики ідучи за приміром свого великого Собрата Маркіяна в рідній, українській мові народови голосять слова Божої правди.

Росія своєю закостенїлою обрядовщиною здушує, здавлює всяке житє релїгійне: Нема там нї культу Евхаристії, не має і частого приниманя св. Тайн, не має майських пречудних богослужень, не гомонить там пісня церковна у народній мові, не має часописи церковної для народа. Не має проводу для народа, бо і комуж вести той народ?

Православні священики, виховані в духовних семинаріях, своїм образованєм не богато відбігають від наших дяків, і уважають за свою цїлу пастирську мудрість бути виконниками волї правительства, хоч би се не лицювало з їх духовною гідностию, з божественними засадами науки Христа.

В Австрії духовенство наше дістає своє образованє на унїверситетї і доповнює єго на висших студіях в Римі, Відни, Інсбруцї. Цїсар Франц Йосиф І. сам лично інтересу-

ється справою виховання клира і коли бувший старинний монастир Домінїканок, який instructioni cleri religionis firmamento vovit Josephus II. Aug. Anno MDCCLXXXIII оказав ся по сто лїтах невідповідний для образованя клиру, дає приказ вибудувати нинїшний семинар духовний.

Росіяни, не лише, що в Холмщинї забрали унїятам всї церкви, але виконуючи тих пару місяців свою власть підчас теперішної війни забирали нам неправно одну церков за другою, а насїусували, ключі забирали, і насильно впроваджували своїх батюшків.

В Австрії, щоби не тратити богато зайвих доказів, вистарчить вказати лише на обі катедральні церкви, а то в Перемишли і в Станиславові на доказ сего, що Монархи австрійські не то що не відбирають нам церков, але противно скасовані лат. монастирські Церкви нам віддають. Катедральна церков в Перемишли — се колишний костел Кармелитів, а церков в Станиславові се колишний костел ОО. Єзуїтів. Послїдний дарований як-раз покійним Цїсарем Франц Йосифом І. Згадаймо ще на величаву Преображенську Церков у Львові як на дар покійного Цїсаря, то побачимо, що наша Церков находила в великім Покійнику свого доброго Опікуна.

Коли вийшли Москалї в Галичину, то виразно так приватно устами Дудикевичів і Глушкевичів, як і офіціяльно устами Петрова і Драгомірецькаго голосили, що українське духовенство, яко „злєйший врат русскова народа не получит нїкакова жалованія“, хиба що Австрія верне Росії релїгійний фонд. А преціньв Австрії і то як раз за нашого Покійного Володаря піднесено два рази конгруу духовенству, яка хоч не велика, однак в значній мірі облегчила перед війною положенє духовенства. Кромі того дістали і вдови і сироти по священиках дар з ласки від покійного Цїсаря Франц Йосифа.

* * *

Коли в р. 1809 розгорілась війна межи Францією а Австрією і австрійські війска мусїли хвилево уступити перед польськими війсками, тодї то бунтівники вдерлись в митрополичу палату, Митрополита Антонія Ангеловича публично збещестили і коли б не генерал Ружнецький, певно був би Владика не вийшов живим з рук розяреної товпи. Події довели до того, що Архієрей рішив ся з своїм Офіціялом Михайлом Гарасевичом потайно утїкати на Угорщину. Зраджені війтом в Сенечолї зістали оба достойники приведені яко прості переступники до Стрия і тут доперва від надійшовшого австрійського війска зістали увільнені. За сей доказ, непоколебимої вірности з сторони Архіпастиря і клира Митрополит Ангелович дістав великий хрест ордеру Леопольда а єго генеральний Вікарій Михаїл Гарасевич хрест командорський того ордена і достоїнство барона Імперії з титулом „де Найштерн".

Другі два моменти стались вже за житя бл. п. Цїсаря Франц Йосифа І. Коли настав 1848 рік і на Уграх вибухла революція та й инші народи виявили свої децентралїзаційні стремлїня, український народ Галичини стояв непохитно при австрійськім престолї, при своїм молоденькім тодї Монарсї. Відповідно історичній правдї з гідностию міг писати крил. Лев Кордасевич в „Зорі Галицькій яко Альбум 1860. року", сї слова: „Русини, имущи то въ свѣжой тямцѣ, якую благодать и отъ кого получили, во время опасности не отступили отъ пути святои должности — и *горе было бы тому, кто бы забажалъ заколебати домашнимъ порядкомъ*, коли современно на поляхъ славы рускїи сыны богатырскою кровію затвердили Монарсѣ слюбованную вѣрность".

Третий момент се хвиля теперішної війни. Всї Українцї Галичини не мали нї на хвильку иншої орієнтації, лише від першої хвилї до нинїшної стояли і стоять непохитно при Своїй Династії, при Своїй Державі. Кілько клевет, мук, тюрм, висїлиць прийшлось єму зазнати
кілько опісля священиків потерпіло за се, що не хотїли перестати споминати Цїсаря Франц Йосифа І., кілько потерпіло за се, що не хотїли відбирати присяги на вірність Николї II. від полонених бранїв, се все колись опише історія, о тім всїм вона видасть колись свій безпристрастний суд.

Нинї же то сказати на певно можемо, що не має і не буде вдячнїйшого народа над український народ Галичини. І новий Цїсар Карло І. може бути певний, що не якісь хвилеві користи, не лише опортунїстичні орієнтації, але доброта і опіка Монархії приковують наш народ до Династії і Цїсаря. Отсї слова кладем під ноги Новому Вінценосцю в день Його вступленя на старинний престол Габсбургів!..

о. Іван Рудович.

Наше духовенство на воєнній еміґрації.

(Дальше.)

Хосенна робота між молодїжию не може і не повин на вестись без священика, чи то він буде провідником, чи лише дорадником — що часто є навіть практичнійше — всеж повинен він дбати о те, щоби був потрібним для тої молодїжи. Такою практичною радою закінчив свій виклад.

Для поширеня свого знаня, та щоби з більшим хісном могли дїлати наші священики в спілкових організаціях 48 священиків скінчило спілковий курс бухгальтерійний, зорганїзований Краєвим Союзом ревізийним українських спілок, Іспит здало 25 учасників курсу, а з того 18 з дуже добрим поступом, та одержали свідоцтво з окінченя сего курсу. Зазначити треба, що священики учасники курсу, люди переважно старші, з незвичайною пильностию і совісностию відносились до курсу і до науки. Розпочав ся він 2 марта в сали при Mariahilferstrasse ч. 56, а замкнено его 6 мая 1915. Всїх учасників було 176, а викладано такі предмети: Загальні основи і історію хлїборобського спільництва, Д-р Павло барон Штерк, президент Загального Союза хлїборобських спілок в Австрії і Д-р Отто Найдерфер, секретар і ревізор тогож Союза; поодиноку і подвійну бухгальтерію Д-р Василь Марко, секретар буковинського банку; закони про стоваришеня Д-р Теофіль Кормош; відомости про вексель і торговлю Д-р Володимир Левицький; відомости про податки, належитости і ревізію стоваришень директор Омелян Саєвич.

Від половини падолиста 1914. відбувались що четверга по полудни сходини священиків Українців — після віденського звичаю — в ресторані Тішлера, в I. окрузї, Schauflergasse 6., на яких репрезентація складала звіт зі своїх заходів в справах дотичачих духовенства, подавала до відома зарядженя властий духовних і світських, та всякі вістки з рідного краю.

На кожді сходини була призначена якась справа до обговореня, над якою розводилась жива дискусія, а з окрема дуже живо інтересувалось наше духовенство переведенем станової організації по повороті до краю, щоби зробити край тій розтїчи серед нашого духовенства, що так дїймаючо тепер всї відчувають. О. Маринович виготовив відчит*), в якім зазначив лїнїю, по якій мала би іти організація духовенства, а опісля вибрано окремий Комітет, який

*) Сей відчит був печатаний в Ниві.

під проводом крил. о. Івана Чапельського на кількох своїх засіданях зовсім основно розібрав справу і ухвалив розширити статут Товариства св. Ап Павла та перемінити его на чисто станове священиче товариство.

Рівнож на тих сходинах піднесено потребу освідомлювання ширшої німецької публики через доступну для нас пресу про наші справи церковні, про кривду, заподіяну нашій єрархії і духовенству, про нашу культурну працю і її добутки, та про льояльні і патріотичні змаганя нашого народу. А з окрема потрібна була контроля ріжних неправдивих вісток, надсиланих — особливо до віденських часописий — принагідними дописцями або таки зле поінформованими воєнними кореспондентами. На сходинах 6 марта 1915. вибрано до тої роботи оо.: Ґлібовицького Софр., Д ра Заґирця, Зубрицького Михайла, Кудрика Павла, Мариновича, Навроцького, Патрила, Погорецького, Рудовича, Фещака і Д ра Цегельського. Колиж деякі отці виїхали з Відня або мусїли взятись за іншу роботу ще кооптовано вельми трудящих оо.: ректора Березовського, проф. Евгена Громницького і катихита Савицького. Під проводом о. Рудовича зорґанізовано Пресове бюро українського духовенства. Члени бюра виготовили кілька пропамятних писем в справах церковних і народних, навязали зносини з впливовими християнськими журналами, в яких поміщували свої дописи і научні статї, простували ложні вісти про нас в часописях, які обовязались що дня перечитувати, та увійшли у взаємини з більше тямущими німецькими священиками, освідомлювали їх про стан та вагу нашої Церкви для цїлого католицького світа і усували рівнодушність а часто й неприхильний настрій до нашого народу і духовенства. Пересмотривши підручники до науки релїґії і ґеоґрафії, уживані в нїмецьких, чеських, словінських, італійських, середних школах Австро Угорщини, найшли в них богато ложних вісток і висказів про нашу Церков, та наш нарід і его історію, які були причиною, що навіть інтелїґентні чужинці не знали нас, уважали нас православними Росіянами, а в слїд за тим відносились неприхильно до нашої Церкви і народу. Виготовлено відповідний реферат, та віддано Загальній Українській Раді, щоби вона предложила его міністерству віроісповідий і просвіти і зажадала ревізії вказаних підручників і усуненя неправдивих вісток.

До 10 вересня 1915 р, було 26 засїдань членів бюра, на яких полагоджено богато біжучих справ та порішено безперервно удержувати зносини з нїмецькими католицькими кругами і удїлювати їм вірних інформацій в наших справах церковних і народних. Досвід показав, що обі справи є дуже важні і конечні. Як раз длятого праця бюра була трудна і маловидатна, бо ми застали у Відни зовсім непідготований терен та упередженя. Навіть в католицьких віден-

ських кругах дуже часто висказувалось приватно і голосилось прилюдно, що одна частина нашого духовенства се русофіли, а друга іде за проводом радикальних живел і тому не в силі вести доцільну, зорганізовану, релігійну і національну роботу між народом, та протягом десяток літ не вспіла зорганізуватись до оборони хоча своїх станових інтересів. В неоднім вдалось звести острий о уд до властивої мірки, та прийшла пора вертати членам бюра до Галичини; з 15 вересня піднялись три остаючі у Відни члени бюра покищо вести діло, а зорганізовану роботу рішено зачати у Львові в мирний час.

Задля недостачі потрібного супокою і матеріяльних середників за той час дуже мало випечатано з релігійних творів. О. Яким Фещак видавав Місіонаря в Загребі, який підписував як редактор о. І. М. Пришляк. Там вийшов також і молитвослов оо. Василіян, а у Відни два молитвослови о. Ал. Корінця та его брошури: Читаня і розважаня з нагоди війни і Рим а наші церковні постанови, з окрема календар, по українськи і в латинськім переводі

Для вигоди галицьких переселенців о ворило віденське товариство Просвіта читальню в VIII. окрузі при Zeltgasse 3, а опісля Strozzigasse 43. Що дня збирав ся там більший гурток наших людий, щоби прочитати часописи, стрінутись зі своїми та поінформуватись у всяких справах.

Кількох священиків помагало в душпастирській праці в церкві св. Варвари, бо в наслідок напливу переселенців само парохіяльне духовенство не було в силі обслужити всіх гр. католиків.

З поступом російської інвазії всі три наші епархії майже в цілости опинились в чужих руках, в наслідок чого що раз більше вірних і духовенства опускало Галичину. Оказалась потреба установити для гр. кат. переселенців духовну власть, до якої могли би звертатись у всіх важнійших справах. До половини січня 1915 р. зверталось духовенство в многих справах до станиславівського епископа Ексц. Д-ра Хомишина, перебуваючого тоді у Відни. Колиж він став ладитись до виїзду, як лиш частина станиславівської епархії буде вільна, а зносини з другими галицькими епископами були зовсім неможливі, тоді Апостольський престол заіменував о. Платонїда Філяса, протоігумена оо. Василіян, апостольським вікарієм генеральним, та аж по відкликаня віддав ему найвисшу духовну власть і опіку над гр. кат. вірними львівської і перемиської епархії, що в часі війни опинились поза границями Галичини.

Всі еміґранти: духовні і світські зі щирим серцем повитали нового зверхника, якого особа належить до найпопулярнійших і найбільше знаних між нашим духовенством. О. Вікарій заняв ся утворенєм гр. кат. парохій по ріжних місцевостях Австрії, в яких перебувало більше число наших

переселенців, обїхав всї концентраційні табори, та полагоджував богато урядових справ, з якими звертались до него священики і світські. З кінцем вересня 1915. вернув о. Філяс до Галичини, а власть над своїм духовенством і вірними обняли дотичні Ординаріяти.

На чужині, серед великих невзгодин виявилось, яка сердечна звязь є між архіпастирями а їм підвластним клиром, та з яким пієтизмом відносив ся він до своїх владик-мучеників. Як лиш наші війска в жовтни 1914 р. увільнили Перемишль від ворожої облоги і була можлива комунїкація почтою, вислало духовенство ексц. еп. Чеховичови писемну заяву синівського привязаня і любови, який, по безправнім увязненю і вивезеню Ексц. Митрополита, одинокий остав посеред своїх вірних та „серед грому пушок в старім княжім городї приносив безкровну жертву за побіду над ворогом і за спасенє вірних". Опісля зазначуєсь в тім письмі, що тих кількапайцять священиків душпастирів усунулось на якийсь час з воєнного терену до західних провінцій не для обезпеченя своєї родини а тим менше своєї особи, але щоби не давати нагоди до репресій над католицьким українським народом ворогови, котрий з особлившим завзятєм кинув ся на гр. кат. Церков. А такі репресії мусїло би викликати рішуче становиско українського духовенства проти насильного вводженя схизми. В конець духовенство дає вислів своїй радости з приводу відвороту ворога і зломаня єго сили під Перемишлем, висказує свою віру в побіду правди, та надію, що в недовзї зложить поклін свому владицї у вільнім городї.

Та надія не здїйснилась. З початком мая прийшла вість, що еп. Чехович вмер у занятім Росіянами Перемишли в ночи з 29 на 30 цвітня 1915 р. У всїх українських, та у многих нїмецьких часописях появились теплі згадки про владику-мученика та огляди єго дїяльности. Дня 18 мая відбулось в церкві св. Варвари поминальне Богослуженє за покійника, на якім явились майже всї священики, перебуваючі у Відни і в охрестности, а проповідь достроєну до того свята, виголосив о. Франц Рабій, парох Самбора. З представників властий були присутні: мінїстер віроісповідий і просв. д р барон Гуссарек, секційний шеф Клєбіндер в заступстві мінїстра внутрішних справ, маршалок Нєзабітовський з членами Видїлу Краєвого, віцепрезидент парляменту Юліян Романчук, та президент д р Кость Левицький зі всїми українськими послами, що були тоді у Відни.

А вжеж з найбільшою пошаною і з правдивим пієтизмом відносилось духовенство до Митрополита Ексц. гр. Шептицького, якого посвята і високе розумінє архіпастирських і громадянських обовязків визвало для него честь і подив у своїх і у чужих. У цїлій величи станула перед очима всїх велична стать аскета владики, який в хвилях

проби і руйнуючої нас заверухи не кинув свого стада а витревав твердо на загроженім ворогами становищи заявляючи: „де стадо, там повинен бути і пастир", не подав ся взад перед ворогом української католицької Церкви, а остав на становищи як живий протест проти насильства.

В половині жовтня 1914 р. надійшла через Ромунію вість до Відня, що Митрополита інтерновали і вивезли в глубину Росії. Українська парляментарна репрезентація та репрезентація духовенства сейчас занялись судьбою невинного мученика. Пороблено відповідні кроки в віденській нунціятурі і в міністерстві зовнішних справ та належно освітлено в краєвих і заграничних часописях сей поступок проти католицького єрарха і австрійського горожанина.

Справа відбилась голосним відгомоном в цілім католицькім світі. Американські Українці на всенароднім зїзді делегатів поверх 400 наших колоній в Зединених Державах в Філядельфії ухвалили 8 грудня 1914. резолюцію з постулятом, щоби австрійське правительство поробило відповідні заходи о увільненє Митрополита. Сю резолюцію вислав бл. п. епископ Сотер Ортинський, покровитель і почесний голова американської Руської Ради, через австро-угорський генеральний конзулят правительствам австрійському і угорському, а дня 3. цвітня 1915 прийшла до него отся відповідь:

Ваше Преосвящейство!

Маю честь повідомити, що Ексцеленція міністер справ заграничних предложив Иого Цісарському і Королівському Величеству висловили симпатії, висловлені Народним Зїздом, а також і ухвалені сим Зїздом на дни 8 грудня 1914 го року резолюції зістали доручені шефам кабінетів: австрійського і угорського.

Що тикаєть ся ухваленого постуляту народним Зїздом, щоби греко католицкий Митрополит граф Шептицький зістав увільнений з неволї, то мусить відповісти міністерство справ заграничних у Відни, що воно за посередництвом американської амбасади у Відни протягом минулого року робило кількакратні заходи в тій справі, а навіть жертвувало російському правительству двох висших російських священиків, які находять ся в полоні у Відни, та що всї ті заходи до сеї пори остали без наслідків.

Американська амбасада у Відни одержала від російського уряду виясненє минулого року, що граф Шептицький зістав вивезений з Галичини не як воєнний бранець, а як політичний агітатор, та що полишенє його в Галичині стало немислиме; він зістав інтернований з усякими зглядами, відповідаючими його духовному станови.

Міністерство справ заграничних всїми силами буде старати ся дістати всякі дальші інформації про долю Митропо-

лита ґрафа Шептицького і було-б дуже зобовязане дізнати ся, чи Ваше Преосвященство одержали якунебудь вістку про теперішне положенє і судьбу Митрополита ґрафа Шептицького.

За всяку найменшу інформацію в сій справі будемо дуже вдячні.

Ґр. фон Ґрінїч!ч,
ґенеральний конзуль Австро-Угорщини.

Рівнож і римська курія запротестувала проти увязненя католицького архіепископа, та вела дипльоматичні переговори о увільненє єго. Російський посол при Ватикані Нелїдов повів справу так, що інтервенція курії остала без успіху.

Всїх Українців — переселенців, а з окрема духовенство — придавлював біль і обава о дальшу судьбу всїми всокоціненого вязня, якого поки що годі було увільнити. Для вдячного спомину видала Репрезентація переписні листки з портретом Митрополита і з нїмецькою написею: „Exzellenz Sr. apostol. Majestät geheimer Rat, gr. kath. ukrainischer Erzbischof-Metropolit von Lemberg Andreas Alexander Graf von und zu Scheptyce Scheptyckyj gegenwärtig Kriegsgefangener der Russen in Kursk. Erzbischof Scheptyckyj wurde nach einer am 6. September 1914 zu Lemberg in seiner St. Georgs-Kathedrale nach der Besetzung der Stadt durch die Russen gehaltenen Predigt über die Treue und Anhänglichkeit zum Apostolischen Stuhle und der erhabenen Habsburger Dynastie von den Russen gefangen genommen und nach Kursk im Ostrussland gebracht". Опісля виготовив ґенерал Павлюх великий портрет Митрополита, який полишено на памятку в парохіяльній церкві св. Варвари у Відни, а 50-лїттє уродин відсвятковано 29. липня 1915. торжественним Богослуженєм в церкві св. Варвари і академією, уладженою в салї засїдань в старім ратуши, I округ Wipplingerstrasse 8. з такою програмою: 1. Вступне слово — о. пралат Гузар; 2. Промова о. митрата Жука; 3. Бортнянський — Концерт ч. 28. G-dur; 4. Привіти від українських товариств — віцепрез. п. Ю. Романчук; від української віденської громади п. Йосиф Каранович; від українського жіноцтва п. О. Ціпановська; від українського селянства п. М. Рубінович; від укр. академічної молодїжи п. Володимир Утриско; 5 П. Богдан Лепкий віддеклямував свій святочний вірш „Він", а на конець відспівав хор многолїтє Ексц. Митрополитови і народні гимни: австрійський, нїмецький і український.

Подаємо повний текст переданих нам промов, вірша п. Лепкого та деяких депеш і привітних письм.

Вступне слово, яке в заступстві хорого о. прал. Гузара відчитав о. совітник Василь Лициняк:

Сл. І. Хр. Дорога українська громадо!

Не у нашім престольнім городі галицької України, не в численнім зборі галицьких Українців, а у гостинній наддунайській столиці та у тіснім кружку наших земляків і запрошених гостей святкуємо нині ювилейну памятку 50 ліття уродин найвисшого Пастиря української католицької Церкви — нашого народного героя — нашого князя невольника, Митрополита Андрея.

Важкий час і віковий ворог України не дозволив нам зложоти належний Єму поклін у Єго владичій палаті. Та надіємось, що наш привіт полине до тюрми, у котру запроторено нашого Ювилата, та принесе Єму горячі бажаня цілої галицької України: Вертай здоров наш Князю як найскорше до рідного краю, де на Тебе ждуть і Тебе сердечно повитають міліони сердець галицьких Українців.

Тими словами отвираю нинішну святочну Академію.

Він...

Вірш п. Богдана Лепкого.

„Йде ворог! Ворог йде як хмара,
Вже близько!"
І смертельний страх
Впав на людий. По вулицях
Життє завмерло. Люта кара
Зближаєть ся. О Боже! Боже!
Мов море розлилось вороже
Військо незчисленне. Що крок
То гострий гвер, знарядя смерти.
Не вжеж прийдеть ся нам умерти
В нерозкаянню?
Деж пророк,
Щоби підняв огненне слово,
Слово надії і розради,
Щоб ратував нас від заглади,
Щоб сонце запалив на ново
У тьмі кромішній? Деж єсть він?
Чи чуєте? Ударив дзвін
У храмі Юра. Ніби мати,
Що дїти скликує до хати,
Так він взиває. Люди йдуть,
І мов ті перші Христіяни,
Гонені Нероном поганим,
За слушну справу смерти ждуть.

О милий Боже України! за кров, за сльози, за руїни,
За всьо, що терпимо в сей час — Помилуй нас!
Таж ми чужого не бажаєм, лиш, що нам предки передали,
Хотїли гідно донести, аж до мети.

Ми з кривди людської не жили, лиш від колиски до могили
Трудили ся, як Ти велїв, — за щож Твій гнїв?
Хібаж се гріх свій край любити, своїм язиком говорити
І що святе, не дать на сміх — хібаж се гріх?
— — — — — — — — — — — — — — —

Що жило до землї припало
І в храмі Божім тихо стало
Як у могилї. Аж з провола
З плит камянних біля престола
Постать підняла ся велика
Над всіх людий.
Се наш владика,
Се первозванний наш Андрій
Втворив уста.
„Народе мій,
Мої ви братя, сестри, дїти,
Моя любове, мій ти світе,
Чи сподївав ся я, що буду
В таку пору до мого люду,
Господнє слово глаголати?
Господнє слово і — гармати,
Господнє слово і — шрапнелї!
Зруйновані наші оселї,
Спльондровані наші приюти,
До чаші налито отрути,
А ворог невмолимий, злий
Став над карком і кличе:
„Пий!
Налий ся нашої отрути,
Щобись міг лекше позабути,
Свій безталанний, рідний край,
І рідну мову і звичай
І віру предків.
Пий отруту,
І кланяй ся, як Богу, кнуту
І дякуй, дякуй темноті,
Що ясне сонце погасила!“
О Братя! Лучша нам могила,
Анїж сподівання такі.
І лучше в славі нам умерти,
Нїж славу предківську затерти
Клеймом нїкчемности.
Примір
Я вам давав і дам, — як треба
З землї знїмати ся до неба,
Я батько ваш. Народе вір.
Вір мому слову. З мене нинї
Ту серед Божої святинї,

Слова, мов громи ясні бють
В табор ворожий. Розібють,
Заступники святої волї
Насили полчища і в полї,
Немов солому рознесуть.
Се я вам кажу, я се знаю
Знаннєм Господнїм. І — колись
За кождий зойк, за плач дитини,
За море слїз, що розлились,
За всьо що нинї вяне й гине
Вони стократно заплатять.
Даром пльондрують, і палять!
Над попелища і могили
Зніметь ся ясний, снїжно-крилий
Дух правди й волї.
Оживе
І зацвите й зазеленить ся,
Що нинї кровю червенить ся.
Й широко в свїтї засливе
Зруйнована наша країна.
Воскресне, встане Україна!
Тільки не тратьте, браття, віри,
Тільки не будьте маловіри,
Тільки не будьте як бурян,
Хто ступить — той йому і пан.
А стійте твердо, як скала,
Най розібєсь об вас хула,
І вража лють, й нїкчемна лесть —
Се наш закон, се наша месть.
Розбийте з трутою пугар!
Відкиньте проч Данаїв дар.
Їх слово хитре і варварське
Женїть від уха. Що цїсарське,
Віддайте Цїсарю, а Боже
Богу правдивому. Він може
Нас пробувати, як в чорнилї
Желїзо, може нас по филї
Вести як вів Петра Спаситель.
Таж духом не надїть, не млїйте,
Як дуби в бурю кріпко стійте,
А не хиляйте ся лозою.
Благословен, хто впаде в бою
За вітчину за справу люду.
Його во віки не забудуть,
Його прославлене імя
Горітеме, як полумя
Серед кромішної темряви.
Крізь жертву і любов до слави!
Нема ж любови кажу вам,

Над ту коли життє віддам
За другів моїх!“ . . . . . „
. . . . . Амінь! Амінь!
Немов з грудий звалив ся камінь.
Немов якась надлюська сила.
Від гробу челюсть відвалила,
І струю вічного, нового,
Житя буйного молодого
В задуму гробову впустила.

„Будемо, батьку наш, будемо,
Поки не ляжемо, не вмремо,
Тримати ся святої справи.
Для вітчини, для волї, слави,
Для здійсненя великих снів
Наших замучених батьків,
Посвятимо всї наші сили
Аж до сконаня, до могили,
До остаточних перемог,
Так — най нам свідком буде Бог!“

Привіт віцепрезидента п. Романчука.

Пресвітлий і Достойний Зборе!

В нинїшнім дни ми святкуємо ювилей не самого тілько високого достойника церковного, котрий впрочім у нас, позбавлених найвисших верств всеж таки тим самим мусить мати більшу вагу: гр. Андрей Шептицький є не тілько князь Церкви, але і опікун — покровитель народу. Томуж почитає єго не лише духовна єго паства, але і приналежні до іншої церкви дїти того самого народу, взагалї всї щирі Українцї Русини, якої віри і яких релїгійних поглядів вони би не були. А почитають єго тим більше, що він, по при всїм глубокім привязаню до своєї віри і Церкви і при всїм скрупулятнім сповнюваню своєї духовної місії, відзначаєть ся вирозумілостию і толєранцією для інших враз з правдивим гуманїзмом і щирим чоловіколюбством.

Споглядаючи на достойну особу гр Андрея Шептицького навіть слабодух мусить набрати віри в невмиручу силу українського народу. Вихований в інакшім окруженю, в родинї почуваючій ся вже до іншої народности, він таки на основі родинних традицій і історичних студій пізнав свою властиву приналежність національну і повернув до давного свого роду, заміняючи враз високі хороми на тісну чернечу келїю і великопанські привички на українські демократичні обичаї. Нарід, що таку має притягаючу силу, що з затрачуючих ся національно потрафить самі найлучші елєменти назад позискувати і горячою любовю до себе натхнути, такий нарід не загине, він мусить мати ще свою будучність.

Колиж у декого з Русинів, поучених довгим та гірким досвідом, перехід (властивож поворот) з Поляка на Русина, з римо-католика на греко-католика, з аристократа на демократа міг якийсь час будити певне недовіре та підозріване, то довголітня, всесторонна, надзвичайно ревна і високопатріотична та й дуже успішна дїяльність графа-митрополита переконала вкінци і найбільше недовірчивих та з'єднала єму вже загальне довіре цїлого українського народу, без ріжниці партій і напрямів. Бож нема майже ані одного поля народної роботи, де би він не приложив своєї чинної руки. Церков і школа, наука і штука (сам єсть доктором трьох факультетів і знавцем та любителем штуки), економія і гігієна, та вкінци і полїтика—всьо його займало, нїщо не уходило єго бистрої уваги, до всього, що тілько українському народови могло би бути потрібне або пожиточне, давав або поміч або таки почин. Всї українські товариства, котрі щиро та мирно працювали для народу, дізнавали єго опіки, помочи або прихильности. Я не буду вичисляти довгого ряду єго дотичних дїл, вони записані в головах та в серцях всїх, котрі хочби лиш здалека приглядали ся єго житю. А тілько мимоходом згадаю о єго останнїм дїлї: величавий український національний музей у Львові се виключно єго твір, се прекрасний і прещедрий дарунок єго свому українському народови, се дорогоцїнна памятка і для далеких поколїнь.

Як вартість кождої річи і кождого чоловіка дізнаєть ся і оцїнюєть ся найбільше тодї, коли їх вже нема а вони все потрібні, так дуже діймаючо відчуваєть ся іменно й в теперішнім тяжкім часї недостача Митрополита Шептицького і коли Українцї Русини могли би в чім мати який жаль до него, то за те, що він, помимо всїх пересторог і просьб, не дав ся наклонити, щоби ухилити ся від того, що єму очевидячки грозило і відтак дїйсно єго спіткало. Та він як той добрий євангельський пастир держав ся непохитно постанови своєї: положити хочби голову за овци своя.

Сказав грецький мудрець, що жадного чоловіка не можна величати щасливим перед смертию єго. Так і о жаднім чоловіцї не можна видати остаточного осуду перед кінцем єго дїланя. Але о Митрополитї Шептицькім можна мати лише одно пересвідченє: що дальше житє єго буде як найкрасшим продовженєм та довершенєм єго дотеперішньої дїяльности, світлим закінченєм єго великих трудів. Нинї шлемо єму сердечний привіт і глубокий поклін через широкі простори до далекої неволї тюрми з горячим баженєм найскоршого веселого щасливого повороту для сво о і народнього добра!

Привіт п. Йосифа Карановича.

Менї припала честь зложити в імени української віденської громади Високодостойному Ювилятови сердечний і глубоко відчутий привіт. Роблю се тим радше, бо знаю на основі власних спостережень і особистих зносин, дотеперішну всесторонну і благодатну дїяльність Є Ексц. Нашого Митрополита тут між нами в центрі держави, в її столиці. Він все знаменито орієнтував ся у всїх справах нашої української католицької Церкви, в справах політичних, суспільних і економічних нашого українського народу. Він держав безперестанно свою руку на живчику народного житя; в кождій важкій хвилї, в кождій потребі являв так ту у Відни, як і в Римі в справах нашої Церкви і своїм могучим впливом попирав успішно кожду нашу слушну справу. Він нїколи не йшов проти народу, але в е з н р о д о м, попираючи єго політичні, культурні і економічні змаганя...

Позволю собі пригадати смілий і поважний голос Єго Ексц. в справі заснованя українського університету у Львові в Палатї панів, де передтим нїхто так успішно не заступав нашої української справи. За все те ми відчуваємо глубоку подяку і високу пошану для Високодостойної Особи нашого Ювилата. На жаль Єго нема тепер на сїм торжестві між нами, Він у ворожій неволї; однак великий єго Дух живе тут між нами, Він відчуває, що ми нашими душами і гадками линемо до Него гень далеко в чужину, щоби зложити Єму поклін за Єго велику працю для нашої Церкви і для нашого народу, та за Єго геройство. Бож він не тілько наш Архипастир, наш провідник, але він наш герой, мученник за велику справу українського народу.

Коли з початком сеї світової вій ни кинено на наш нарід тяжку і погану клевету зради і нельояльности проти нашого Монарха і держави — і коли навіть не пощаджено і Високодостойної Особи Єго Ексцелєнції Митрополита, тодї він зрозумів Своїм віщим духом, що відперти сї тяжкі клевети і очистити народ від підозрінь можна лиш якимсь великим дїлом. На се дїло зважив ся Єго Ексц. Він відкинув нагоду усуненя від небезпеки — але станув сьміло перед ворогом, заявив неустрашимо вірність нашому Найяснїйшому Монархови і взивав Своїх вірних, щоби у вірности до св. Церкви, до Нашого Цїсаря і до австрійскої держави витревали. За се попав в тяжку неволю. Миж з вдячности за все те заховаймо Високодостойного Ювилята в памяти і в пошані, і очікуючи з нетерпеливостию хвилї Єго визволеня і повороту до нас закличмо грімко:

Честь Єму, честь Єго Ексцелєнції Митрополитови, Андрієви, честь нашому Героєви.

Привіт о Ціпановської.

Визначний наш дїяч народний, Володимир Барвінський, висказав у своїй повісти Скошений цвіт устами Степана ось яку думку: „Не може буги гарним таке житє, як чоловік жиє виключно для себе — тільки віддаючи часть своїх трудів, свого часу, свого гроша для добра других, можемо і самі почуватись щасливими".

Однак бувають і такі люди, які — щоб так сказать — не живуть своїм житєм; їх житє, то безнастанна служба для других, для загалу, бо в добрі своєї суспільности видять вони ціль свого житя.

Таким виїмковим чоловіком єсть як раз князь нашої української Церкви, Митрополит Андрій Шептицький. Розумною своєю думкою увійшов він глубоко у наше суспільне житє і де лиш бачив які потреби, які недостачі, там спішив радо і скоро з помочию, чи мудрим словом і радою, чи дїлом, а передовсїм грошем.

Виходячи з того заложеня, що добре вихована молодїж то скарб, то надія красної будучности народа, розвинув він і в тім напрямі живу дїяльність. Єго то дїлом українська жіноча гімназія СС. Василіянок у Львові з правом прилюдности, бо він її заснував, взірцево устроїв і власним удержував коштом, а коли вже перша матура у тій гімназії виказала гарні успіхи учениць, тоді Митрополит разом з ними радів із щирої душі.

Незвичайною печализостию обняв він також Укр. Педагогічне Товариство у Львові, підпомагаючи єго справді князїзськими жертвами, а як воно перед кількома роками найшлось у скрутнім положеню, Митрополит не щадив соток тисячів корон, щоби піддержати єго істнованє, щоб воно і дальше могло вести свою успішну працю.

Однак не тільки шкільна праця молодїжи була предметом заходів і змагань нашого Митрополита; готівкою 15.000 К запоміг він Товариства вакаційних осель, щоби і слабосильні дїти, а також дїти бідних родичів, що живуть у тїсних і вогких мешканях, могли хоть через кілька тижнїв відітхнути добрим, сїльським воздухом. На той час відступав він в Милованю і Уневі свої митрополичі палати разом з парком і гарними городами до диспозиції для бідної дїтвори.

І на маленькі дїти не забув наш добрий Митрополит. Тільки завдяки єго що місячним, дуже значним підмогам могли істнувати у Львові три захоронки, де приміщено 120 дїтий з найбіднїйшої верстви людности. Там заходив Ексц. Шептицький дуже радо, щоб кождій дитині сказати добре, ласкаве слово, або і даруночок дати, а членів Товариства Захоронки заохочував до ревної терпеливої праці для тої

дрібної, а найбіднійшої дітвори, бо — після єго слів — трівку будівлю треба оперти на добрім фундаментї.

Впрочім богато учениць і учеників всїляких шкіл заходило до митрополичої палати у скрутнім положеню, а нїхто не відходив звідтам — як то кажуть — з порожними руками. Знаю про те від тих, які тої помочи самі дізнали Тільки секретар Ексц. Шептицького мігби сказати, які суми ішли місячно на підмогу для молодіжи, що образувалась в ріжних напрямах, а вжеж пильні і спосібні могли на ту поміч кождої хвилї числити.

В однім лиш був митр. Шептицький дуже ощадний, а іменно там, де ходило о єго власну особу. Для себе жалував він не тілько гроша, часу, але і відпочинку, якого стан єго здоровля нераз рішучо домагав ся. Не переривав звичайно працї, хоч недуга і до постелї єго прикувала.

Коли ми придивимось невтомимій і всесторонній дїяльности нашого Митрополита, то мусимо признати, що пішла вона далеко поза межі, які Володимир Барвінський назначив свому ідеалови горожанина. Тому, коли ми днесь тут на чужинї зібрались, щоб відсвяткувати пятьдесяті роковини уродин нашого князя Церкви, то ми не зробили сего лиш для принятого звичаю, анї длятого, щоб в честь єго складати похвальні гимни, лиш тому, бо ми хочемо зазначити особливо в тій важкій для нашого народа хвили, що ми горді на те, що наша українська Церква має такого архіпастиря, перед яким навіть ворожі чола мусять з пошаною схилятись.

Гарна то справдї для нас нинїшна хвиля, як серед всесвітних, кровавих подій, від яких аж душа холоне, думка наша хоть на часочок може спочити на ясній, велитній постати того, який своїм батьківським серцем обняв цїлий наш український нарід.

Провідною думкою єго житя є безнастанна а щира для того народа праця; а така плянова, така консеквентна, а така тиха і без розголосу, аж доперва її гарні успіхи в будучности вкажуть на величні її розміри.

Тому благословити мемо ту хвилю, як наш любий Митрополит, увільнений з ворожої руки, стане знова між нами, щоб ми, злучені з ним у спільній, щирій, народній роботї, могли забути на пережите тяжке горе а розжитись красним, спокійним житєм.

Привіт п. В. Утриска

До золотих слів моїх попередників мушу я ще додати, що одною з найбільших заслуг Єго Ексцелєнцї Митрополита Андрія графа Шептицького є пособлюване і попиране моральне і матеріяльне нашої української молодіжи.

Кількож то синів нашої бідної української нації завдячує Єго Ексцелєнції Митрополитови гр. Шептицькому своє образованє і ширшу просвіту, бо лиш Він один дав їм спромогу учитись і образуватись. Не єго помочи шукали бідні студенти, лиш Він сам вишукує їх і шедро підпомагає. Примір сего маю я сам на собі. Єго Ексцелєнція Митрополит граф Шептицький помагав менї, як я єще був в гімназії, та не забув про мене і на університетї. Єму маю я завдячити, що нинї маю спромогу дальше образуватись. Він як рідний батько порадив менї іти до Відня на медицину, а коли я отягав ся знаючи, що то буде получене з великими коштами, Він менї сказав: „Я за вас не забуду". І так справдї було.

Тож честь і слава Єму, Покровителеви української молодїжи.

Незвичайно щиро і сердечно промовив селянин Рубинович в імени селянства і міщан і зложив привіт владицї громадянинови, що дбав не лиш про релїгійні потреби своїх вірних, але як добрий батько пригорнув до себе найменшого брата і заходив ся щиро над єго полїтичним і економічним піднесенєм. З привітів, надісланих почтою і телєграфом, подамо ту депешу о. пралата д ра Стояна з Кромерижа: Die Welehrader Akademie bringt ihrem Präses die herzlichsten Wünsche dar: Gott beschütze Seine Excellenz. D-r Stojan; та депешу настоятелїв і питомцїв української духовної семинарії в Кромерижи: Українська духовна семинарія в Кромерижи на Мораві лучить ся духом з Репрезентацією українського духовенства і українською католицькою громадою у Відни в нинїшне свято 50 лїтної річницї уродин Їх Ексцелєнції і шле до Бога молитви, щоби Всевишний потїшив і заховав нам нашого найдорожшого Архіпастиря на славу Церкви і добро нашого народу ще на многі лїта. о. Йосафат Коциловський, часовий ректор.

Та богато переселенців священиків вже не могло явитись на се свято, бо ще 9. липня 1915 візвав перемиський Ординаріят всїх священиків як найскорше доносити про місце свого побуту, а опісля вертати на свої місця урядованя. Таке саме візванє надіслав і львівський Ординаріят, а протягом серпня майже всї наші священики Українцї вернули до Галичини по цїлорічнім скитаню на чужині.

о. Юліян Дзерович.

Матеріяли до історії мартирольогії нашої Церкви в часі всесвітної війни.

Переслїдуване гр. кат. віри в Каменеччині.

Відбиране церков в Стоянові, Холоєві, Батятичах, Рожневі, Сокалї, Каменцї і инш.

Одним з найнещасливших повітів, на які кинулась православна агітація з цїлою безоглядностию і жорстокостю була Каменеччина. Ось понизше подаю вірний і точний образ очивидця подвигів чиновників, батюшків і солдатів супроти нашої віри, нашої церкви, нашого духовенства. Образ се сумний, страшний, однак до найдрібнїйших подробиць точний і вірний, хоть не повний. Ось що пише очивидець, особа віродостойна і гідна.

* * *

По оповіщеню мобілїзації, припливали маси мущин з Камінки стр. і околиці на двірець і свідомі свого обовязку пролляти кров „за Цїсаря і державу“ відїздили поїздами у далеку, незнану путь. Ще не вспіли всї виїхати, як почали ся арештованя москвофілів Людська злоба, шовінїстичне завзятє, жидівські доносси святили свій сумної слави тріюмф. Прикро було глядїти, як везли через Камінку фіри наладовані москвофілами і не москвофілами, а товпа, в більшій части жидівська, знущала ся над ними, плювала, кричала за увязненими священниками: „Їде Служба Божа“ і всїлякі погані слова. І з Камінецьких міщан і інтелїгентів увязнено досить значне число, лише завдяки забігам о. Мих. Цегельского, місцевого пароха, повело ся більшу часть їх освободити. Се ратованє своїх парохіян мало що не скропило ся на самїм о. Цегельськім,

Тимчасом почали іти алярми за алярмами. В суботу дня 15. серпня переживала Камінка небувалу паніку; кілька возів від трену пригнало гальопом з Радехова, а жовнїри оповідали, що Москалї набили наших і вже зближають ся. Ся вість рознесла ся блискавицею по місті; все, що жило, кинуло ся утїкати у напрямі до Львова.

Найбільший переполох огорнув Жидів. Однак ішла година за годиною, а Москалї не надходили, а вечером при-

їхав штабовий майор зі Львова тай успокоїв камінецьку опінію. Опісля виявило ся, що наші стрінули ся були коло Стоянова і Радехова з великою силою козаків і артилєрії, однак по довгій боротьбі відперли їх і загнали ся аж під Луцьк.

Дня 17. серпня приїхав коло 11. год. в полудне о. Менціїнський, парох Торок Сокальського повіту до Камінки і розказував про нещастє, якого дізнав від Москалїв. В суботу 15. серпня переїздило селом кілька тисяч Москалїв. Кільканайцять козаків впало на його обійстє, домашну обстанову знищили, господарські будинки спалили, жінку і челядь пірвали до Росії, а його пігнали під Стоянів, дали йому проклямацію до прочитаня в церкві під загрозою повішеня і пустили назад домів. Розуміє ся, не було иньшої ради, лише втїкати. О. Менціїнський виїхав, а відтак опинив ся на Моравії, куди дістала ся була також п-ні Менціїнська, висвободжена нашими військами з російської тюрми по кількох днях неволї. Однак, знеможена сими т жкими ударами, померла на Моравії в червни 1915.

Оповіданє о. Менціїнського пригнобило нас сильно, бодоси були ми переконані, що Москалї не будуть зачіпати цивільних людий і нищити їх майно. Однак не було часу богато думати, бо подїї ішли одна за другою, наче стріла. Вже 21. серпня маємо перший напад 4000 козаків під проводом ґенерала Ванновского на Камінку, де боронило ся лише 172 Landsturmist-ів. Останні списали ся незвичайно гарно і смертельно ранивши ґенерела, відперли ворога. Другої днини був сумний похоронний обряд жертв сеї геройської битви. 27 жовнїрів і 1 жінку (убиту кулею в хаті) положено у спільну могилу, а полевий курат о. Чорній виголосив прекрасну мову. Субота 22. а неділя 23. серпня принесли дуже душну атмосферу. Наші жовнїри, армати, трен поспішно уступали в напрямі до Львова, а ночами підіймали ся від півночи і сходу зловіщі луни. Одним словом стало страшно. Люди почали втїкати; сьвященників, що хотїли виїхати, здержав о. Цегельський. Відтак 3 дні битви, а в четвер 27. серпня відбуває ся імпозантний похід російського війська з масою армат і трену. Опісля пішли звичайні ревізії, грабежи салдатів і всїлякого шумовиня, пожари майже що ночи тай иньші приємности ворожого наїзду. Дня 4. вересня довідали ся ми про упадок Львова, а се нас прибило страшно, бо ми сего нїколи не сподївали ся. Се пригнобленє подїляли враз з нами наші ранені жовнїри, полишені нашими при відворотї або свіжо привезені Москалями. На честь камінецької інтелїґенції і части міщанства треба признати, що щиро займили ся нашими раненими. Треба знати, що Москалї ними з разу в загалї не журили ся; прохарчованєм їх займали ся свої люди мимо страшних днів. В домі о. Цегельського лежали то ранені гонведи то інфантеристи;

крім того посилано живність для ранених в шпитали з дому о. Цегельського. О. Казанівський, місцевий сотрудник, ходив від шпиталю до шпиталю і кріпив ранених, а деяким давав останню потіху; з поміж женщин Українок з крайним посвяченем доглядали ранених учительки: п. Хомінська і Семенец, як також п-ні Казанівська, однак признання не діждали ся....

Страшні були се два тижні від кінця серпня до половини вересня, та мимо своєї грози, стонів умираючих, гуку армат і пуканя шрапнелів були вони ще лекшими від того, що відтак прийшло. Бо поки що були переважно лише фізичні терпіня, надія ще стояла високо, як довго чути було сильні арматні стріли; Росіяни до церкви не втручували ся, противно своїм поважанем до Божого храму будили подив. Між офіцірами стрічали ся свідомі Українці, що не крили ся із своєю свідомостю і часто давали добрі ради, як поводити ся супроти Москалів. Двох таких офіцирів зайшло з початком вересня до Народного Дому і помагало ховати маніфест української боєвої організації, бо казали: „як Москаль допаде, то з сего гарного дому не лишить ся камінь на камени".

День 11. вересня став переломовим для Камінки стр., бо приїхав „начальникъ уѣзда" і перебрав урядованє від військових властий. Називав ся він Інокентій Яковлевич Корочанський, був передтим житомірським полїцмайстром, міг мати поверх 60 літ, був високого росту, добре збудований, мав ясне волосє і бороду на два боки після моди російських чиновників. Звичайно убирав ся в гарний черкеський мундур, прикрашений шпадою і кількома пістолями. На словах був дуже солодкий, хвалив ся своїм членством в „галицко русском обществѣ" в Одессї. З собою привіз цїлу хмару жандармів полїцаїв і тайних агентів. Дня 12. вересня зробив візиту о. Мих. Цегельському і обіцяв, що ні він ні в загалї російські власти не будуть мішати ся до церкви і до віроісповіданя. А при найблизшій нагодї заявив оо. Цегельському і Казанівському: „Мы пришли освободить васъ отъ германскаго и австійскаго ига". На те відповів о. Цегельський: „Німцї нїколи не гнобили нас, вони від нас далеко, а наш старенький цїсар Франц Йосиф мешкає у Відни тай також не робить нам кривди. Ми маємо до дїла лише з Поляками і самі з ними ладимо справи. „На то начальник сказав: „Русинамъ не будетъ ничего плохого".

Дня 21. вересня був празник в день Рождества Пр. Богородиці. Доситъ народу зійшло ся із сіл, хоч не так богато, як звичайно. Були і сусїдні священники. По Камінцї крутило ся богато Москалів. Настрій був прикрий, бо наші війска віддалювали ся вже над Сян, а вороги проявляли чим раз більшу буту.

Тимчасом „уїздні" власти почали урядувати на добре. Містечко переіменували на „Каменско-Струмиловъ", а самі

отворили свої бюра в будинку місцевого суду. Зараз з самого початку знюхали ся з москвофілами: оо. Яворським з Кривого і Дїяковським з Полового тай стали робити полїтику. Свою роботу почали від Стоянова. Там був парохом старенький о. Сохецький, що арештований за звонене, трагічно закінчив житє, не бувши нїколи москвофілом. На його місце став завідателем о. Зїнкевич, місцевий сотрудник що як полевий курат брав участь в серпни 1914 в битві під Камінкою, успів втїчи перед полоном до Камінки, де переждав бурю, а відтак вернув до Стоянова. Вернути до армії не міг, бо всї шляхи були обсаджені Москалями. Він перший мабуть з камінецького повіту мусїв станути до борби за гр. кат. церков з відвічними ворогами. Вже у вересни появили ся в Стоянові батюшки тай узурпували одну церков; другу церков св. Параскевії повело ся. о. Зїнкевичеви задержати. Першою роботою батюшок була відправа величавого поминального богослуженя за душу о. Сохацького, а в проповіди визискано сю нещасну жертву ошибочного арештованя в поганий спосіб проти нашої держави. В день св Параскевії бажали батюшки робити великий празник і сим разом зажадали від о. Зїнкевича, щоби відступив церков св. Параскевії. Уступаючи перед насильством, обіцяв о. Зїнкевич, що відступить від 9. год. рано, а сам о год. 7. рано відчитав в сїм храмі Службу Божу. Сим стягнув на себе лютий гнїв батюшок і начальника уїзду тому, що як вони казали: „помѣшалъ“ їх богослуженю. Бо після уставу православної церкви не вільно одного дня правити дві Служби Божі у тім самім храмі. Отже батюшки хоч-не-хоч мусїли обходити празник св. Параскевії у другій церкві. Однак по кількох днях приїхав до Стоянова „помощникъ начальника уѣзда“ і суспендував о. Зїнкевича нїби за те, що „бѣжалъ“ передъ надходячими в серпни „русскими войсками“. О. Зїнкевич взяв із собою цїлу депутацію із своїх парохіян і поїхав до начальника уїзда Сей привитав їх лютою лайкою так, що не було що говорити. Тому поїхали до генерал-губернатора до Львова і вспіли переконати його, що о. Зїнкевич не „бѣжалъ“. Таким чином повело ся удержати о. Зїнкевича у Стоянові, а завдячував се головно більшости своїх парохіян, що любили і шанували його тай не крили ся із сею любовю перед Москалями. Ще раз Москалї усували о. Зїнкевича з парохії, з якогось иньшого приводу, опісля знов позволили сповняти духовні функції, а в кінци лїтом 1915 вивезли до Росії.

Другою парохією, що перейшла тяжку пробу і властиво не піддала ся, був Холоїв. По виїзді о. Петрушевича дня 23. серпня 1914 опинило ся се місточко без священика. В половині вересня явили ся церковні провізори з Холоєва у о. М. Цегельського і просили надати їм священника, бо боють ся, щоби „батюшки не захопили Холоєва“; вже

тоді стали вони навідувати ся до їх парохії. О. Цегельський як декан, припоручив доїздити до Холоєва о. Гарухови з Незнанова, а відтак назначив завідателем Холоєва о. Романишина, сотрудника з Добротвора. О Романишин швидко з'єднав собі нарід своєю ревною працею, однак довело ся йому випити гірку чашу. Безнастанно слїдило його уїздне начальство, три рази усувало його з парохії, чинило йому ріжні докори. А він боров ся неустрашимо і найшов підпору у своїх вірних, що навіть посилали петицію до ґенерал-ґубернатора. Впрочім найкраще міг би се описати сам о. Романишин. В лютім усунув начальник уїзда о. Романишина зовсїм, подаючи причину, що він раньше обняв Холоїв, чим ґенерал ґубернатор затвердив його.

Надїйшов великий піст, а в Холоєві не було священика. Однак сусїдні священики, як о. Гарух, о. Боднар і другі доїздили пильно і заспокоювали релїгійні потреби так, що що неділї правила ся Служба Божа В мартї на одну пятницю з'їхало ся одного разу кількох священиків під проводом о. Цегельского, висповідали около 500 парохіян, а о. Цегельський піднїс у проповіди гарне поведеє Холоївців і взивав їх, щоби так дальше тримали ся своєї віри, як доси

З кінцем великого посту появив ся в Холоєві молодий священик, свояк звісного о. Яворського, чоловік „русскихъ убѣжденій", о. Копистинський За протекцією о. Яворського затвердив його ґенерал ґубернатор в протягу 3 днїв на парохію Холоїв тодї, як иньші священики ждали на подібне рішенє 5 до 6 місяців. Своїм нетактовним і прямо безбожним поведенєм зразив собі відразу своїх парохіян Послїдні приходили до о. Цегельського з жалобами, що о Копистинський неправить в будні дни Служб Божих, хоч бере оплату, а лише в неділю виголошує при Службі Божій імена тих, що дали на Службу Божу (по звичаю батюшок), що скасував супліkації і майські богослуженя, що псує молодіж, оповідаючи їй на своїм подвірю „масні" анекдоти і т. д. Розуміє ся, свому деканови зовсїм не представив ся, а стрінувши ся з о Казанівським в Камінцї стр., виговорював ні сенїтницї на Ексц. Митрополита, називаючи його „бувшим" митрополитом. В загалї він, о. Яворський і о. Діяковський пересиджували в Камінцї часто, забавляли ся і нараджували ся там з місцевими чиновниками тай офіцирами, а свої парохії занедбували Дійшло до того, що навіть Москалям деколи було за богато, як пр. свідчить про се ось який факт: Одної неділї раненько, мабудь вже з весною 1915 поїхав о. Яворський на лови, вполював серну і привіз коло 9. год. рано начальникови уїзду в дарі. Однак останнїй згіршив ся тим і сказав: „Батюшка, сегодня воскресеніе, ѣдьте домой служить обѣдню„.

Тимчасом темні духи почали також в Камінці свою роботу. Дня 26. жовтня 1914 явив ся молоденький гімназист Красицький, син священика зі Львова, пішов до начальника уїзда, де наклеветав на о. Цегельського в підлий спосіб, хоч ніколи в житю не бачив його а відтак ходив по міщанах, головно жінках, вивезених нашим правительством мужів, і старав ся переконувати їх, що о. Цегельський впхнув їх мужів в біду, бо доносив на них австрійським властям. Се було перше зерно, кинене москвофілами з заміром позбути ся о. Цегельського, якого уважали вони і Москалї сильною перешкодою у своїй роботї Відразу не осмілювали ся усувати, бо бояли ся непожаданого вражіня у парохіян, що з малим виїмком дуже шанували і любили свого пароха. І зерно, кинене Красицким, не дуже приймало ся, хоч вспіло декого захитати. Красицький їздив відтак до сусїдних сїл: Дернова і Соколї, де без обняків ширив православно московську пропаганду.

Рівночасно робив начальник уїзда свою роботу; пильно дослїджував попередну дїяльність о Цегельського тай иньших дїяльних людий. Роздобув спис членів всїх місцевих українських товариств, зробив „пересмотр" Народного Дому, звідки велїв усунути образ „Вїзд Хмельницького до Киева", мотивуючи, що се мазепинський образ, а крім того допитував мужиків і баб, що приходили в рїжних справах до уїздного начальства, про о. Цегельського. Між иньшим допитував місцевого полїцая Малїновського через кілька днїв по 9. год. вечером солодкими словами і конечно хотїв добути від нього зізнанє, що о. Цегельський робив в серпни 1914 доноси на своїх парохіян перед австрійськими властями. Малїновський рішучо перечив, а одного дня не втерпів і сказав: „То не гарно, щоби я говорив на своїх людий" і подякував за службу. Рівнобіжно з сими дослїдами почав начальник уїзду висувати рїжні претенсії; першою з них се були відправи в царські дни богослужень. В слїд за тим мали прийти иньші жаданя. А з околиці доходили немилі вісти. І так довідали ся ми про усуване сьвященників в брідськім і жовківськім повіті тай про наїзд цілої хмари батюшок на сусїдні села. О. Гоцького з Колоденця вивезено на Сибір, о. Алексевича з Батитяч і старенького о. Грушкевича в Куликові суспендовано. Першому закинено, що молить ся на Службі Божій за цїсаря Франц Йосифа, що взивав нарід до борби з Москалями і т. д. Другого мабуть тому усували, що перед 40 роками утїк був з Холмщини. О. Алексевич зазнав відтак богато прикростий від жовківського начальника уїзда, брусоватого Зубова, а навіть гр. Бобринський, опікун русофілів, погано обійшов ся з ним. Відтак арештовали його і вивезли в зимі 1915 на Сибір. В Жовтанцях на місци о. Ясеницького, що виїхав був, осїв батюшка домашного походженя, в Ту-

р и н ц ї, відки наші власти були вивезли о. Кокотайла, осів другий батюшка, а в Батятичах обняв парохію якийсь батюшка галицького ходу на св. Миколая 1914 р. Розуміється, голосованя не було, хоч про се широко писали москвофільські і російські часописи.

В падолистї появив ся в Камінцї офіцир Трофановський чи Трохимовський і став приятелем Яворського і Дяковського тай головною пружиною московсько-православної пропаганди. Хоч з роду „Малоросс", а навіть Українець, як казав, дихав крайною ненавистю до українства тай до гр. кат. Церкви, на кождім кроці поборював „мазепинців", купив собі з нашої мови і почав вести погану, підпольну агітацію против о. Цегельського, котрий не мав нагоди бачити його ніколи. Попри те всіх допитував за сином о. Цегельського послом др. Льонгином Цегельським і слїдив, чи не мають яких зносин із собою.

В грудни появило ся богато наших полонених в Камінцї тай околиці і вернули до своїх домів. Російські жандарми виловлювали їх і вели до уїздного начальства. Начальник відсилав їх з жандармом до о. Цегельського з письмом, в котрім велїв заприсягати їх. Полоненим казали Москалї, що присяга є на те, щоби вони не втїкли; міжтим в роті присяги не було мови про утечу, лише зміст її відносив ся до вірности „русскому царю" і його наслїдникам аж до послїдної каплї крови. О. Цегельський не хотїв видбирати сих присяг, однак начальник дав наказ на письмі, що починав ся словами „по повелѣнію г. генерал-губернатора". Треба було уступити тим більше, що запитаний о раду Всв. Митроп. Ординаріят відповів, що та присяга не має перед Церквою жадної ваги, бо відбуває ся під примусом. Перед кождою присягою пояснив о. Цегельський полоненим зміст присяги, клав натиск на се, що нашим цїсарем є Є. В. Франц Йосиф I. і Йому ми присягали, що присяга цареви се віроломство і т. д.

В наслїдок тих пояснень відступали деякі полонені від присяги, а жандарми лютили ся за те і відгрожували ся полоненим і о Цегельському. З Камінецьких полонених майже нїхто не присяг, за те більше із сїл. Однак в деяких селах і місточках дуже добре держали ся полонені, а саме найкраще із сїл Нивиць і Оглядова тай місточка Топорова брідського повіту. Полонених, що не хотїли присягати, забирали Москалї на Сибір. Головним аргументом до присяги була для Москалїв тева, що Австрія вже нїколи не верне. Намовами до присяг вславив ся був також Яворський з Кривого і свойого часу виголосив до полонених в Холоєві „пламенну" проповідь, повну наруг на Австрію так, що аж присутні Москалї гіршили ся. Але майже нїхто не хотїв присягнути.

Прийшов день св. Стефана. В Камінці виголосив о. Цегельський проповідь, в якій, навязуючи до мучеництва св. Стефана, загрівав парохіян до витреваня у св. вірі. Ся проповідь викликала велике негодованє серед російських чиновників і офіцирів; найбільше відказував Трофановський, а начальник уїзду виразив ся ось як: „Хитрий собі той декан Цегельський; лучше най би не говорив проповідий!" Того самого дня стрінула о. Сивенького в сусіднім Дернові немила афера також з нагоди проповіди. В сім селі, знанім з давен давна з настрою і підбуренім Красицьким тай другими „юношами і неюношами", стала вже від місяця дуже душна атмосфера. Люди говорили між собою про перехід на православє. А коли о. Сивенький говорив на св. Стефана проповідь на тему привязаня до св. віри, перебив один селянин словами: „Отче. Ви говорите проти православя і русского царя!" В кілька днів потім приїхав чиновник з уїзду на слідство, яке провадив властиво против о. Сивенького. Однак на разї скінчило ся на нічім. Лише агітація в селї ішла дальше, поки на весну не скінчила ся усуненєм о. Сивенького і впровадженєм батюшки.

В день Богоявленя Господнього 19. сїчня відбуло ся торжественне водосвяте з процесіональним походом через місто Се була остання гр кат. процесія в Камінці, бо начальник заказав відтак всї дальші процесії. Офіцир Трофановський замовив умисно другу процесію, але вже проваджену батюшкою із сусїдних Батятич. Салдати робили при тім параду, а значна часть народу прийшла з Батятич до Камінки враз з батюшкою. Тут треба ще додати, що не всї „Батюки" пристали до батюшки. Многі з них не хотіли покидати своєї віри і ходили пильно на богослуженя до Камінки. За те наражали ся на крайні переслїдуваня із сторони Москалів і москвофілів. І так батятицький війт, що запродав був ворогам свою душу, обставляв в неділю раненько сторожу на всїх шляхах, щоби не пускали людий до сусїдних сіл, а передовсім до Камінки, до церкви, і гонив на богослуженя батюшки. „Упорствующих" карали у всїлякий спосіб, звичайно гнав їх на „Vorspan". Однак війта стрінула пізнїйше заслужена кара; на вість про здобутє Перемишля Австрійцями, помер з гризоти.

Коли вже так підміновано околицю, прийшла черга і на Камінку. В першій половині лютого післав туди Евльогій батюшку Панькевича з під Житоміра волинської губернії. Він відріжняв ся від иньших батюшок і своїм культурним виглядом та поведенєм і своїм більшим образованєм. По українськи говорив прекрасно, однак про українство нїчого не знав. Його установив Евльогій місіонарем на „каменско струмиловскій „уѣздъ", а в дальшій мірі „благочиннымъ". Зараз по приїздї Панькевича привів його начальник до о. Цегельського і просив відступити стареньку

церковцю св. О. Николая на православні богослуженя для салдатів. На те запитав ся о. Цегельський, чому як раз до нього прийшли вони з таким жаданєм, а от при дорозї є рим. кат. костелик, майже нїколи не уживаний, може би там було свобіднїйше, бо церкви св. Николая треба часто для ужитку парохії. Начальника озлобило се і він кликнув: „Що, костьол, ксьондз! та то католїки!“ На те о. Цегельський: „І я католик!“ А начальник: „Ви католик! Я не знав. Я думав, що ви унїяти близші нам православним, як католики“. А о. Цегельський відповів: „Наша віра зовсїм та сама, що у рим. кат.; лише наш обряд подібний до вашого“. Однак мимо сеї розмови треба було відступити церков, хоч з певними застереженямм. В церкві почав батюшка живу агітацію. Салдати і жандарми взивали людий іти на його богослуженя, але самі мало ходили. Перед богослуженєм звонили довго і в дуже замітний спосіб, щоби звернути на себе увагу людий. Часто голосив батюшка проповіди, темою яких була Австрія, Рим, унїя і „мазепинство“. Одного разу сказав між иньшим, що Ісус Христос старший від св. Петра і тому то православні вважають Іс. Христа головою церкви, а не св. Петра, як католики, або знов наводив аргумент, що св. віра вийшла з Єрусалиму, а не з Риму. Помічним батюшцї був начальник уїзда; він передавав батюшцї часто до роздачі між народ рублї „галицко русскаго общества“ і сей мав таким чином знаменитий агітаційний засіб. Міжтим в мартї виїхав нечайно батюшка до Росії мабуть під вплывом прогнаня Москалїв з Буковини і пол. Галичини. Його від'їзд принїс велику полекшу, бо агітація перервала ся, щоби пізнїйше виступити знов в острійшій формі.

Зближав ся Великдень. О. Цегельський тїшив ся вже, що не буде московських затїй у сей Великий Празник. Однак у Великий Понеділок стрінув ся з начальником уїзду, а сей заповів приїзд батюшки на свята. Ся вістка вколола о. Цегельського болючо, бо готовили ся нові неприємности. Надійшла прекрасна Великодна неділя. По приказу російських властий місто було прикрашене російськими хоругвами, начальник уїзду з чиновниками явив ся на воскресній утренї в мійській церкві, але був лише коротко. Відтак всї вийшли з церкви і дожидали в містї, бо мав над'їхати батюшка. Дїйсно приїхав батюшка, але не Панькевич, лише Цурканович, родом з Буковини. Він переїхав лише через Камінку і поїхав до Соколї, де вже від осени агітував місцевий учитель Рудь, попираний горячо до 1914 р. і старостом і інспектором помимо протестів свідомих Українців. Богато витерпів ся парох Соколї о. Костюк цїлу зиму і весну, поки не усунули його, а на останку викинули з мешканя. І батюшка Цурканович осїв в Соколї.

В Камінцї минав перший день Великодня спокійно

Аж вечером почало ся. Перед заходом сонця стали російські салдаги вішати російські фани на входовій брамі до церкви св. Николая на знак, що другої днини т. є. у Великодний Понеділок буде там правити батюшка. Міжтим рано запозів був о. Цегельський свою відправу в церкві св. Николая на Світлий Понеділок. А тому, що вже був вечер і було давно по вечірні, тяжко було вийти із сеї колізії. Вечером прийшов заступник начальника з тим, щоби відступити мійську церков батюшці, бо він довідав ся, що о. Цегельський має правити в церкві св. Николая. По довших переговорах о. Цегельський згодив ся відступити церков св. Николая на 10. год. рано, бо не хотів пустити Москалів до мійської церкви. Другого дня правив о. Цегельський утреню в церкві св. Николая, о. Казанівський в міській, а людям заповів о. Цегельський, щоби перейшли до міської церкви на Службу Божу, бо російські власти просили відступити від 10 год. рано церков св. Николая для салдатів, і додав, щоби не пхали ся на салдатське богослуженє тим більше, що церковця св. Николая і так мала. В пів год. по сім заповідженю знали вже уїздні власти про се, лише зміст був перекручений в сім змислі, що о. Цегельський сварив на людий, щоби не ішли до батюшки. Тимчасом над'їхав батюшка Цурканович і правив богослуженє в церкві св. Николая, на котре салдати і жандарми живо скликали людий. Місцевих було не богато, за те більше із сіл.

Зараз по Воскресеню, а може ще і підчас свят почало ся в уїзднім начальстві слїдство против о. Цегельського і о. Казанівського за великодну сповідь. Допитувано людий, що говорили священики підчас св. сповіди, а головно розвідували ся, чи дають розрішеня людям, що крали і грабили при помочи салдатів в часі приходу Москалів до Камінки. В сій справі переслухано двайцять кілька людий. Рівночасно появила ся у часописи „Львовскій Губернскій Вѣстникъ“ брехлива статя п. з.: „По слѣдамъ убійцъ“, повна клевет і напастий на о. Цегельського. В сій статї змальовано яркими красками „звірства Австрійцев“ в серпни і вересни 1914, арештованя і вішаня „русскихъ людей“, а головним виновником того всего названо о. Цегельського, пароха з Камінки стр., „імя якого стало пострахом в цілій Галицькій Руси“. Дальше розписує ся автор широко, що через цілий серпень 1914 р. перебувала в домі о. Цегельського австрійська жандармерія і поліція, на його доноси відбували ся суди на „русскихъ Галичанъ“ і що завдяки йому повішено у самій Камінці 2 священиків і 10 „крестьянъ“, а 10 священиків і 120 „крестьянъ“ вивезено. Статя, в якій не було нї слова правди, мала свою ціль; нею звертало ся увагу „русскихъ“ властий на особу о. Цегельського, котрого доси не мали за що чіпнути, а годї було вирвати з Камінки відразу, не наражуючи ся на недовірє народу.

В тиждень по Великодни з'явив ся в Камінці знова батюшка Панькевич і почав правити богослуженя що неділї і свята, а навіть і в будні дни в церкві св. Николая. Проповіди його, голошені чистою українською мовою, мали той сам зміст, що давнїйше, лише ф рма їх була острійша. Перед о. Цегельським звиняв ся, що не приїхав по своїй волї, лише приневолений Евльогієм, що загрозив йому відобранєм парохії на Волини, коли би він не послухав його приказу і не приїхав до Камінки. Заразом в чорних красках малював положенє духовенства в Росії. Поза церквою провадив Панькевич незвичайну живу агітацію. Помічним засобом були знов рублї, які він розсипав з порученя начальника уїзду між нарід в домівцї начальства. Крім того спроваджено з Росії збіже і за безцїн роздавано між нарід. Головними збіжевими „махерами" був батюшка Панькевич і о. Діяковський з Полового. Наслідки агітації проявили ся, хоч в досить слабій формі, коли мова іде про саму Камінку. Від часу до часу уряджував батюшка процесії через цїле місто, в котрих брали участь начальник, його чиновники, офіцири і салдати; колиж о. Цегельський просив дозволу відбути процесіональний похід на гроби померших, відмовив начальник, кажучи, що губернатор заказав процесії.

В другій половинї цвітня підіслали Москалї одну збаламучену жінку до сотрудника о. Казанівського, щоби намовляла його до переходу на православє. Она казала: „Шкода Вас, Отче, Ви ще молоді. Як перейдете на православє, то Вас зроблять парохом і деканом. Дадуть Вам 200 рублїв на м'сяць, позволять носити ся Вам по давному і правити по давному, навіть будете могли голити бороду і вуса так, що нїхто не пізнає по Вас, що Ви перейшли. А з о. Цегельським вже справа скінчена!" З обуренєм відкинув о. Казанівський сю мерзенну пропозицію. Небаром потім батюшка Панькевич стрінув о. Цегельського на улицї і став намовляти, щоби поїхав до еп. Евльогія, підчинив ся його власти, а за те дістане 250 рублїв на місяць, деканство і золотий хрест: „Еп. Евльогій знає про Вашу ревність", казав батюшка, „і йому дуже залежить на тім, щоби Вас приєднати!" Розуміє ся, відповідь о. Цегельського була ясна і рішуча. Між тим почали х дити слухи по Камінцї, що небаром має наступити увязненє та вивезенє о. Цегельського Жерелом сих слухів був уїздний уряд. В тім самім часї явив ся у о. Цегельського також жандарм з припорученя львівської команди жандармерії і перевів слїдство, причім сам робив дуже солодку міну і виказав незвичайно докладне знане камінецьких обставин з перед війни, а спеціяльно знав докладно про борбу о старинний цвинтар, який хотїли перед війною захопити в свої руки неправильним способом наші національні противники і з сеї нагоди пога-

ними клеветами і брехнями напастували о. Цегельського по своїх „Wieka-ch“ і „Słowach“ і т. д.

В маю недобру кров викликали у московських кругах майські богослуженя, які правили величаво оо. Цегельський і Казанівський перед гарно прибраним престольним образом Преч. Діви Марії. В загалї всякі зарядженя священиків в церкві спричинювали негодованє уїздних чиновників і офіцирів. Одного разу напімнув о. Цегельський дївчата в церкві, щоби поводили ся чемно на улицях і шанували свою честь, при чім нї словом не згадав про салдатів, хоч мав їх на думцї. Однак ся пересторога викликала велике обуренє Москалїв, а найбільше офіцира Трофановського. Такі негодованя і погрози чуло ся вічно, що кілька днїв і то зі що раз більшим степенованєм так, що положенє ставало більше, чим невиносиме.

А батюшка „подвизав ся“ що раз завзятїйше. Їздив на села, осадив якогось батюшку в Стрептові, а навіть підготовляв ґрунт в селах, де доси були москвофільські священики, що полишили ся на своїх місцях. Так то навкруги Камінки затїснив ся обруч „православних“ парохій. День 19. мая т. є. уродин царя визискав батюшка і начальник уїзду на те, щоби урядити велику агітаційну параду. Вже перед тим уфундував начальник „своїм коштом“ каплицю на гробах поляглих Москалїв в сусіднім селї Рудї. Ся каплиця сама собою була дуже гарна. (Не знаю, чи доси зберегла ся). Порішено посвятити її як найвеличавійше. На чин посвяченя мали приїхати ґенерал-ґубернатор Бобринський, епископ Евльогій, а кілька процесій мало іти із сусїдних сїл. Однак так не стало ся, як ждало ся. В виду зближеня австрійських військ до Сяну, ґенерал-ґубернатор і Евльогій виїхали до Росії, процесії відпали, а приїхав лише львівський ґубернатор Мельников і 4 батюшки, між ними Панькевич. В руденській церкві відправили Службу Божу і посвятили каплицю. День 19. мая оповістили святочним і людям заказували працювати.

Дня 20. мая батюшка Панькевич „бѣжалъ“ в Росію і вже більше не вертав, а в Зелений Понедїлок відправляв дернівський батюшка Службу Божу в церкві св. Николая. Се була остання відправа світського батюшки в Камінцї стр. До дїяльности батюшки Панькевича треба додати, що він заходив ся отворити школу в Камінцї стр, під покровом св. Синода. В сїй цїли списувало начальство шкільний інвентар. До отвореня школи не прийшло, бо наші війска перейшли Сян і бороли ся вже під Яворовом.

Кінець мая і місяць червень були дуже гамірні. Відбувало ся славне російське „отступленіе“ з Галичини. День і ніч їхали вози зі Львова, наладовані всяким добром. Тисячі і тисячі фір трену переїздили через Камінку до Росії. Відтак почали являти ся цїлі валки возів, наладованих

людьми і пакунками. Коло возів ішли молодші чоловіки, жінки, парібки і дівчата і провадили худобу. Були се ріжні люди. Одного дня їхали німецькі кольоністи, вигнані Москалями о 4. год. рано з під Городка і Янова, другого дня таки наші селяни вигнані на силу, а також були і такі, що їхали з темноти, втікаючи перед „Германцами", про яких ширено між народом несотворені нісенітниці. Камінецьку військову залогу скріплено. В половині червня утікли з Жовкви уїздні чиновники, побули трохи в Камінці і виїхали до Росії. Відтак приїхав російський шпиталь, найшло бога то салдатів і офіцирів тай обсадили публичні і приватні мешканя. Цілий поліційний персонал (яких 30 поліцаїв з кіньми) всаджено на обійстє о. Цегельського, а половину мешканя забрали російські офіцири, не питаючи зовсім о дозвіл.

В суботу дня 19. червня спровадив ся до дому о. Цегельського полковий батюшка, досить інтеліґентний мущина. Він зажадав від о. Цегельського, щоби відступив йому мійську церков на неділю 20. червня — на богослуженє. Хоч як опирав ся о Цегельський, він не хотів уступити, а вкінци пішов до уїздного начальника і приніс від нього писемне припорученє відступити церков. І стало ся так. Батюшка правив о 9. год. рано свою Службу Божу, а о. Цегельський по нім. Однак не довело ся вже свобідно вернути домів. Даремно ждала родина в дома. Коли о. Цегельський виходив з церкви, приступив до нього жандарм і велїв іти із собою до уїздного начальства. Там сказано о. Цегельському, що ще того самого дня мають його вивезти до Росії як закладника. Те саме стрінуло рим. кат. пароха о. Чирека, кількох урядників і Жидів. На великі просьби родини удало ся виєднати дозвіл для о. Цегельського піти до дому в товаристві салдата з крісом на остро на обід і по річи. Але обіду не їло ся. Паковано річи. Зійшли ся ріжні люди з української інтеліґенції пращати ся, між ними о. Казанівський, а відтак також церковний провізор, поважний міщанин Фандерис. Прикра була хвиля. Небаром прийшов другий салдат і велїв привести о. Цегельського назад до уїздного уряду, не даючи докінчити паковання і даваня останніх розпорядків. В уїзді замкнули о. пароха і нікого не пускали там, а родину брутально розганяли. За помочию сильних старань родини і знакомих повело ся видістати о. Цегельського ще на пів години до дому. Між тим вістка про те все рознесла ся стрілою по Камінці. Коло дому о. Цегельського зійшло ся дуже богато народу, щоби попращати ся із своїм любим парохом. Плач і зойк розносив ся у воздусї. Навіть батюшка зворушив ся, вийшов до народу тай успокоював, дивуючи ся, що нарід може так щиро любити свого пароха; — се в Росії не чуване. Плачам і риданям не було кінця. Чути було голосїнє: „Батьку наш, на

кого нас лишаєш!“ Відтак провадив нарід о. Цегельського через цїле місто аж до уїздного начальства; коли минали церков, знова дали ся чути плачі і голосїнє. Коло уїздного начальства розігнали салдати нарід нагайками, не щадячи родини. За якої чверть години везли о. Цегельського враз з рим. кат. парохом Чиреком на однім візку, о який постарав ся останнїй. В противнім разї були би пігнали пішки, як се зробили з другими н. пр. директором народної школи із Сїльця Вертипорохом. Коли їхали попри дім о. Цегельського, задержали ся, щоби взяти річи; при сїй нагодї замахнув ся салдат з нагайкою на жену о. Цегельського, що хотїла в останнє попращати ся. Відтак поїхали в напрямі до Радехова. Там ночували. Опісля довший час пересидїли в тюрмі в Луцьку. Відси перевезли до Київа, де мабуть доси перебувають.

Між тим в Камінцї пішли події бистро, одна за другою. Москалї спалили дворець, касарнї, висадили зелїзничий міст на Бузї, підпалювали приватні будинки. В містї грабили Жидів. З дня на день стрільи ставали голоснїйші, далї чути було карабіни. В суботу 26. червня приїхав заступник начальника уїзду Максимчук до Камінки з Радехова, де „уїзд“ вже від кількох днїв сидїв, щоби в недїлю сповнити послїдне насильство. По богослуженю прийшов він о 1. год. з інспектором російської полїції під мійську церков, а за ним надійшло яких дві сотнї козаків з фірами. В очах численно зібраного народа поздіймали козаки звони, кидали їх немилосердно на землю, розбивали на кусні і поскладали на фіри. Один звін був дуже старинний і мав гарний звук. Плачучий нарід розганяли нагайками. Колиж о. Казанівський питав ся Максимчука, на що забирають звони, сей відповів з кпинами: „Беремо звони в Росію заховати перед „германцами“. Відтак пішли Москалї під костел, здіймили і ту звони, але вже не було часу забрати. Треба було „бѣжать“. Недобитки війська вже втїкали бігцем, палили за собою мости на Бузї, а в слїд за ними почали летїти на Камінку австрійські шрапнелї. По півночи 28. червня з'явила ся перша австрійська патруля.

В сїм нарисї подано вязку важнїйших фактів. Щоби змалювати докладний і вірний образ подій і житя в Камінцї стр у сїм нещаснім часї, треба би хиба списати цїлу книгу. Майже кождий день приносив щось гіркого, а вжеж вінцем всїх благодатий, які принесли нам наші „Освободителї“, було вивезенє о. Цегельського. І вже півтора року мучить ся бідний вязень, не знати за які гріхи та за яку провину в чужім краю, між чужими людьми, відірваний від своєї родини, від своєї праці, від своїх парохіян, ad majorem Russiae gloriam!...

Свщ. Стефан Ковалїв.

Що то є душа?

Хто узнає, що душа є єством іншим від тїла (нематеріяльним, духовим), той признасть радо, що душа не може умерти, що вона є безсмертна. Хто однак з Біхнером, Гекльом та многими його приклонниками твердить, що душа є нїчим більше як мозком, або фосфором в мозку, або що є його видїлинами, так як пр. нирки видїляють плинну субстанцію, сей також в безсмертність душі нїколи не увірить.

I.

1. Пригляньмо ся подрібно сим закидам. Яку стійність має твердженє, що душа а мозок се одно і те саме, бо з недугою мозку лучить ся завсїгди недуга умова сиріч недуга житя духового, доказано вже се в попередній розвідці п. з. „Чи людська душа є безсмертна?“. Коли до думаня в часї земського житя потреба чоловікови мозку, то з сего зовсїм не слїдує, що се мозок думає. Мозок служить душі — поки вона враз з тїлом становить одно людське єство — немов за знаряд. Є вправдї конечною умовою, але не причиною думаня. Стисло річ беручи, мозок не є знарядом думаня, бо думаня, яко чинности духової не можна виконувати за посредством матеріяльного знаряду. Мозок є лиш таким тїлесним знарядом і середником, через котрий душа громадить матеріял думаня зі світа зовнїшного, почім доперва вихісновує його через властиву працю духову. Мозок посередничить також в обявлюваню гадок на зверх. Тим то поясняєть ся, що часто забуреня в тім знаряді перешкаджають душі в докладнім пониманю (божевіле), а навіть могуть викликати цїлковиту несвідомість, їдіотизм. Подібно пяніст, для котрого фортепян є знарядом, але не причиною гри, добувати буде з розстроєного фортепяну навіть при добрій грі фалшиві тони, а як струни пірвуть ся, не зуміє грати мимо найлїпшої впрочім знайомости гри на фортепянї.

Матеріялїсти беруть се, що є тільки умовою думаня, за причину думаня, а се не є то само. Так пр. світло є умовою конечно потрібною для ока, щоби могло видїти, але не світло є причиною видженя, тільки око. Так також і в станї сполуки душі з тїлом в одну природу, й змисли й мозок є потрібні, щоби душа могла виконувати свої чинности духові, але не змисли анї мозок тільки душа думає. Душа не безпосередно, але за посредством змислів лучить ся зо світом її окружаючим. Образи предметів нас окружаючих

дістають ся через змисл до душі й становлять матеріял, з якого душа витворює предмети свойого пізнаня т. є загальн понятя. В міру того, як громаджене сього матеріялу через органи змислові, які в мозку концентрують ся, є скорше й докладнїйше, в міру того й думане душі є доскональше. Мозок і органи змислові є знарядами, якими душа послугуєть ся при думаню. Як що ті знаряди попсують ся або не є відповідно розвинені, то й душа не може через них докладно виконувати своїх чинностий. До поясненя справи послужать слїдуючі приміри: Хтось має зір добрий, але коли смотрить через шибу брудну не багато зобачить; на зіпсованім апаратї телєграфічнім і найлїпший телєграфіст не подасть депеші; на розбитій скрипцї й найславнїйший віртуоз добре не заграє; зужитим пером і найлїпший калїграф гарно не напише.

Можнаб іще додати, що після згаданої гіпотези чим мудрійший чоловік, тим більший повинен мати мозок і голову. Тимчасом не завсїгди так буває. Часто-густо лучаєть ся як раз противно. Звісно з загального досвіду, що нераз люди дуже ограничені, придурковаті, ідіоти мають кольосальні голови. Те саме потверджають стислі досліди. Після наукових обсерваций важить мозок пересїчного Европейця 1372 грамів (себто дрібку більше ніж $2^1/_2$ фунта). Ствердженo, що мозок многих дуже учених людий мав далеко менчу вагу. Так пр мозок фільософа й природника Ляйбнїца важив 1257 грамів, а історика Делїнґера навіть лиш 1207 грамів. Натомість знайдено у звичайних робітників, котрі особлившою мудростию не відзначали ся, мозки значно тяжші, бо важили 1650, а навіть 1952 грамів (зн. сливе чотири фунти).

2. Якби се було правдою, що фосфор в мозку становить житя духове, то зі всїх єств наймудрійшими мусїли би бути: вівця і гуска. Бо вони більше мають фосфору в мозку, ніж чоловік. Після сеї отже гіпотези булоб се великою почестю сказати кому: „Ти мудрий як баран — або як гуска!“ Одначе сумніваю ся, чи на таке порівнане згодили ся б навіть ті, котрі у фосфорі душі глядають.

3. Деякі говорять, що гадка й цїле житя духове є виділинами мозку. Поминаю, що таке тверджене є для кождого здорово думаючого чоловіка відражаюче та ординарне. Бо й чиж може чоловік бідьше понижити себе, як тим, що свою гадку, котрою царює над світом, ставить на рівні з відражаючими виділинами нирок. Якби гадка й душа були лиш виділинами мозку, то жаден чоловік не міг би мати тої самої гадки, що другий, бо містота й будова мозків є у ріжних людий ріжні. Також не міг би чоловік у старости подумати о тім самім, що в молодости, позаяк вік зміняє масу мозкову. Вкінцї було би тодї річию неможливою добувати з других людий гадки через слова і письмо, тим

менче впоїти в когось нові переконання через розправи, диспути і т. п.

Якби се було правдою, що гадка й душа є видїлинами мозку, то можна би довільно через одвітне віджившуване фабрикувати людські думки. Як поступовий пахар через відповідну пашу впливає на скількість і якість молока у корови; як поступовий ратай через штучний навіз плекає відповідні плоди землї, так через сам харч можнаб вихователи добрих полїтиків, поетів купців і т. д.!

4. Деякі не хотять поняти, як в чоловіцї має бути йще душа, котрої анї видїти, анї в цїлім тїлї досмотрити ся не можна. Преціньо — говорять вони — є чимало звірят від чоловіка більших та сильнїйших. Яструб має бистрійший від чоловіка зір, собака лїпший нюх. Риба без трудности запускаєть ся в глибокі води, птах з легкістю взносить ся у воздушні простори; чоловік знова лиш штучними приладами на одно й друге відважити ся може, та й то раз у-раз карк собі крутить. Звірята можуть дуже добре жити без чоловіка, — чоловік без звірят обійти ся не може. Длячого отже в чоловіцї має бути якась душа, котрої нема в найсильнїйших і найблагороднїйших звірятах?

Правдою є се, що говорять противники о здібностях і перевазї многих звірят. Так, чоловік є слабший. А однак те слабше під взглядом тїла єство царює над всїми звірятами. Звіря над звірятем не вміло би так панувати. Видно отже, що є щось в чоловіцї, що його виносить понад цїлий світ. А тим є як раз його розум, його душа.

При помочи сього розуму, сеї душі може чоловік при меншій силї фізичній осягнути далеко більше, ніж звіря. Чоловік не має вправдї сили льва, але беручи оружє до руки, може зі львом мірити ся й віднести над ним побіду. Не посїдає скорости птаха, але своїм розумом зуміє поконати всякі трудности, які ставлять йому гори й океани. Слух має не лїпший від звірячого, а преціньо учує розмову й музику віддалену о десятки миль, а навіть може й вікі за помочию телєграфів, телєфонів, фонографів і тим подібних винаходів. Чоловік, єство слабе тїлом, так могуче є лише духом!

Є й такі, що говорять: Не вірю в душу, бо я її не видїв.

А скільки є річий на світї, яких ми не бачимо, а котрі однак кождий розумний чоловік узнає. Не видимо пр. воздуха, який нас окружає, не бачимо ріжних сил пр. вітру або електричности. А однак знаємо, що воздух окружає землю й є нам до житя потрібний. Нїхто не скаже, що не вірить, аби в дротї телєграфічнім була електричність, бо її не бачить. Кождий мусить признати, що чимало є річий, яких видїти не можна. Пізнаємо їх доперва по наслїдках. Не бачимо вітру, але видимо тїльки, як дерева від вітру

порушають ся, як цілі хмарн пороху в гору здіймають ся, як хмари пересувають ся і т. д. Не видимо електричности, але бачимо лиш, як трамвай від електричности посуває ся. Так само не бачимо душі, але видимо — і се кождому тверезому чоловікови повинно вистарчити — що чоловік говорить, т. є виражає свої гадки, робить винаходи, укладає величаві твори, до чого саме тїло не є здібне. З тих наслїдків пізнаємо з цїлковитою певністю, що чоловік має душу.

5. Інші знова запускають ся в давні часи й говорять, що через довгі віки цїлком не було чоловіка на землї, а були вже ростини й звірята. Чоловік — говорять вони — зовсїм не є найважнїйшим сотворінєм і царем на землї. Земля була колись без чоловіка, і прийде знов час, коли всї люди повимирають, а світ буде істнувати по давньому.

Але й се доказує річ впрост противну. Коли видимо, що в якійсь місцевости великий рух, роблять порядки, замітають вулиці, ставлять тріюмфальні брами, прикрашують доми, питаємо: який достойник там прийде? Так само, коли земля від віків маїла ся ріжноманїтними ростинами та наповняла ся ріжнородними звірятами, коли з моря виступала земля й укладала ся в урожайні поля — розум нам мовить, що всї ті приготованя мусїли мати якусь цїль. Так! усе те дїяло ся, аби достойно приняти пана над всїми сотворінями: чоловіка. Земля приготовляла ся цїлі віки, щоб стати гідним мешканєм єства розумного, — щоби людський дух мав над чим царювати й оказувати свої здібности.

Якби ми увійшли до якої фабрики, уряженої з великим накладом, а не знайшли у нїй живої душі, то непремінно сказали би ми: Се дурниця! фабрика без чоловіка, котрий би у нїй працював та з неї тягнув хосен!

Якби ми увидїли величаву каменицю, уряджену з великим комфортом і замітили, що нїхто в нїй не мешкає, опять сказали би ми: Се дурниця! На що ставити такий дім, коли з нього нїхто не хіснує.

Так також дурницею був би і цїлий світ, так чудно й мудро уряжений, якби не мав хазяїна і пана. А тим господарем є людський дух.

II.

Є також докази незбиті на те, що в чоловіцї крім змислів находить ся іще первень зовсїм відмінний від тїла, мовку та їх знарядів, а тим є душа.

1, Першим таким доказом є **розсїяне або задума.**

Скільки то ми разів пр. сидячи іще на шкільній лавці підчас наших студій гімназіяльних через якусь хвилину зовсїм не знали, що викладає професор — найчастїйше по

феріях святочних — але наші гадки линули геть-геть далеко до рідної стріхи та до родини. Голос професора порушав наші нерви слуху, вид катедри, таблиці, хреста та образів відбивав ся в наших очах, а однак ми о тім всім не думали, але зовсім о чім иншім. Є в тім наглядний доказ, що наша гадка є зовсім чимсь иншим, як змисли й мозок з нервами, бо може від змислів цілковито відорвати ся, є в тім доказ, що наша гадка є ділан.м душі незмислової.

2. Другим подібним доказом є самосвідомість.

Цілий організм людський заєдно зміняє ся. Тіло підлягає за життя хемічній перемінї матерії Як в машинї чинній і працюючій спалює ся вуголь і зуживає ся вода, а части зужиті мусять бути заступлені новими, так і в живучім устрою зуживають ся ріжні складники тіла, немов спалюють ся, а части зужиті, видалені через легки, шкіру та нирки, мусять бути заступлені новими. І так в цілім людськім тілї, навіть в твердих костях матерія безодпочинно зміняєть ся. По яких десяти лїтах нема вже ані одної частинки тої самої, шо буда давнїйше. Мимо сего чоловік має свідомість, що є тою самою особою, котрою був перед десяти лїтами. Від перших лїт дитинства аж до глибокої старости чуєть ся чоловік завсїгди тим самим „я“, хоч його тіло, успособленє та його погляди вже кілька разів змінили ся. Так подібно, чи чоловік думає, чи говорить, чи дивить ся, чи чує, чи тїшить ся, чи сумує, чи працює він умом, чи руками, завсїгди чуєть ся він тим самим „я“. Коли отже мимо такої безнастанної переміни маємо свідомість і знаємо о тім, що є ми одним і тим самим чоловіком через цілє життя, то видно, що є в нас крім тіла іще щось іншого, є первень, котрий зовсім не підлягає перемінї матерії, а тим є душа.

Як що матеріялїсти сього не узнають, то не повинні чоловіка вважати одвічальним за його давнїйші вчинки. В такім случаю не повинен судія карати проступника за його провини, котрі доперва по кількох лїтах зістали викриті; бо коли всї гадки й вчинки людські є лиш вислїдом матерії, а матерія в чоловіцї є вже зовсім инша нїж давнїйше, то годї виконувати засуду. Бо тепер в тім чоловіцї є зовсім інша матерія, нїж та, яка перед кількома лїтами допустила ся пр. підпалу, крадежі або убійства. Але на таке обурюєть ся здоровий розум людський. Найлїпший се доказ, що той здоровий розум каже в чоловіцї узнавати щось висшого над матерією, а тим є душа невидима, нематеріяльна.

3. На послїдок сила духа над тілом.

Та сила показуєть ся найсамперед в силї уяви. Уяві приписують чимало наслїдків навіть самі матеріялїсти. Коли говоримо пр. о чудесних виздоровленях записаних в Євангелию або взагалї в св. Письмі, або о таких, на котрі смо-

трить цїлий світ в найновійших часах, як в Люрд, матеріялїсти замічають, що все те було і є тільки дїлом уяви. Не порушаємо тепер питаня, чи таке пояснюване чудів є вистарчаюче. Але сам факт сили уяви над тїлом є наглядним доказом істнованя душі. Коли уява (сугестія) так може заволодїти над нервами, що під її впливом уступають хороби, які видавали ся невилїчимими, то видно, є вона зовсїм чим іншим від устрою нервового й взагалї від матерії. Істнує отже в чоловіцї первень духовий, нематеріяльний, себто душа.

Іще досадніїший доказ на се маємо в незвичайній силї волї, яка найкраще обявляєть ся в героях науки, характеру та христіянської совершенности. Учений, який проводить безсонні ночі при умовій працї, коли тїло домагаєть ся спочинку, — монахиня, котра погорджує щастєм світа, щоби перевести своє житє на послугах хороби й нужди, — український сїчовий стрілець, який на власнім кони їде доброохотно на сю страшну війну, їде неустрашимо на кровавий бій, бо каже: добути, або дома не бути! — мученик, шо з усміхом йде на смерть, аби лиш не виперти ся переконаня, — отсе найвимовнійші докази істнованя духа пануючого над світом матеріяльним.

Тому то й віра в безсмертну душу та страх перед вічністю є у цїлого роду людського, а сю загальну згоду людського роду треба вважати загальною правдою, що її вже Сотворитель вложив в людську природу.

о. Михайло Дороцький.

Науки про церкву

христіянсько-католицьку і схизматицько-православну.

НАУКА VI.

О первенстві Римського Папи і його непомильности.

„Се я з вами по всї днї до кінця світа". (Мат. 28. 20.).

Дорогі христіяни-католики!

В попередній науцї переконали ся ми, як то ложно учать православні схизматики о св. Петрі; хоч його в церковних піснях так православлять, як і ми, а то „каменем

і основою віри"*); не хотять вони однак так, як ми, також право-вірити, не хотять сего узнати, що св. Петро в дійсности перед Спасителем вибраний на основу Церкви, на її видиму голову, на найвисшого видимого Пастиря.

Пересвідчились ми там дальше, що правдиву науку о св Петрі має лише наша католицька Церква, бо вона учить так, як заповідав нам сам Ісус Христос.

Та православні схизматики, не признаючи первенства, не признаючи верховної начальної власти св. Петрови, тим самим дальше перечать і первенству кождого Папи Римського.

Тому знов у нинїшній науцї розглянемо сю другу відмінну точку між каголиками і схизматиками, а то науку о первенстві Папи Римського.

О св. Климентіє, Папо Римський, котрого віднайдені мощі з Криму в Рим перенесли наші св. славянські Апостоли Кирил і Методій, моли Всевишнього Бога о просвічене всїх християн світлом Божої правди!

I.

Православні схизматики головно вчать: Головою Церкви є сам Христос; Він невидимо управляє Церквою, а видимо правлять нею собори Богом наставлених архипастирів; отже найвисша власть в Церкві приналежить вселенським соборам, а не одному Папі Римському.**)

Наша-ж католицька Церква вчить так: Як межи всїми Апостолами один св. Петро був перший що до гідности і що до власти, так і між усїма єпископами один лише наслїдник св. Петра є перший що до гідности і що до власти в цїлій Церкві.

Як з початку з волї і установи самого Спасителя Церквою управляли св. Апостоли в полученю і під начальним проводом св Петра, котрого одного зробив Ісус Христос верховним Пастирем цїлого свого стада так і по смерти Апостолів і св. Петра управляють Церквою епископи в полученю, в єдности і під проводом наслїдника св. Петра.

І як уже самі Апостоли в дуже важних справах для більшої поваги і розваги збирали ся разом на спільні наради, от як пр. на перший апостольський собор в Єрусалимі, і як там під проводом св. Петра при співдїланю ласки Духа св. видавано рішеня обовязуючі для цїлої Церкви, так само і пізнїйше в дуже важних справах зїзджали ся епископи з цїлого світа на так звані вселенські чито всесвітні собори, на котрих під проводом наслїдників св. Петра видавано правила і закони для цїлої Церкви.

*) Гл.: стихіри литійні на празник св. Петра і Павла.
**) Гляди: Почаївский Листок з 1905, стор. 12.

Як бачимо отже, не самі лише вселенські собори, які не все легко можна скликати, і яких доси було що йно двайцять, управляють Христовою Церквою на земли, але головно і передовсїм наслїдники св. Петра разом з прочими епископами, і то в той спосіб, що наслїдник св. Петра править цїлою Церквою, подинокі епископи правлять певними точно означеними областями, званими епархіями або дієцезіями, і то в зависимости від наслїднина св. Петра, а зібрані на вселенські собори під проводом наслїдника св. Петра видають закони для цїлої Церкви.

Такий то є лад найвисшої управи в Христовій Церкві, установлений самим Господом Ісусом Христом і Його св. Апостолами нам переказаний.

Тому дуже дивно, що сего ладу православні схизматики не хотять узнати, та найвисшу власть приписують аж вселенським соборам, вони, що за 1000 років не вспіли скликати анї одного вселенського собора.

Хтож отже в дійсности править схизматицько-православною Церквою?

В Росії править церквою цар і синод, котрим завідує світський урядник; схизм. церквою в Туреччинї управляє царгородський патріярх; грецькою схизм. церквою править синод в Атенах, і т. д. І так, скілько по ріжних державах схизматицько православних церков, стілько має схизм.-прав. церква голов. І деж тут один пастир і одно стадо? де і вселенські собори? де одноцїльний заряд цїлої церкви? Га, відбігли вони від начального Пастиря, від наслїдника св. Петра, тож справедливо тепер блукають, як ті розсипані вівці.

II.

Але хтож то знов є тим начальним Пастирем Христового стада на земли, хто є тим наслїдником св. Петра? Чи може, нехай не в гріх се буде сказано, російський цар? чи може царгородський патріярх, чи хто другий? Нїякому цареви не віддав Спаситель ключів свого царства, анї жадному другому Апостолови, лише одному св. Петрови. Тож і правним наслїдником св. Петра є лише той епископ, котрий по смерти св. Петра правно засів на його місце. А що св. Петро був около 25. лїт епископом Риму, що в Римі і з Риму правив цїлою Церквою, що в Римі поніс, претерпів мученичу смерть, на власне бажанє стрімголов до хреста прибитий, тому і начальна гідність і вся власть св. Петра перейшла правно лише на кождочасного римського епископа, чи то, Папу Римського. Папа, слово грецьке, на нашу бесїду значить: отець. Отже наслїдника св. Петра називаємо Папою, т. є, Отцем духовним цїлої Христової Церкви на земли. Папу називаємо також:

святїйшим Отцем. Не значить то однак, що кождий Папа є святим, лише, що його найвисший уряд є святий; так і Христос Господь назвав Симона-Петра: „Блажен єси Симоне, сину Йонин“. Уряд, зглядно власть Папи означуєть ся ще звичайно словами: Петрова Столиця, Свята Столиця або Апостольська Столиця, а се знов від сего стільця, на котрий сїдав св. Петро при научуваню. Сей столець єще днесь показують в Римі, в церкві св. Петра.

Що св. Петро був в Римі, о тім згадує він сам в своїм посланію, а про його мученичу смерть в Римі полишив нам писемну записку третий його наслїдник, Папа Клементій Римський, котрий так пише: „Тут згинули замучені Петро і Павло з великим числом вибраних, полишаючи серед нас гарний примір“. В Римі находить ся також гріб св. Петра, над котрим є вибудована величава церква; а перед самим гробом св. Петра горить безнастанно понад 100 лямп.

І римські епископи дїйсно виконували все найвисшу власть в Церкві від самого початку і все узнавано їх головою Церкви. І так, коли ще жив св. Апостол Іван, то коринтійські християни в однім спорі не до св. Івана удались, а до Римського епископа, Климентія. Римські епископи проводили все на вселенських соборах чи то лично, чи то через своїх делєгатів. Коли на халкедонськім соборі відчитано лист Папи Льва Великого, всї зібрані епископи і східні і західні закликали: „Петро промовив устами Льва; нехай буде виклятий, хто вірить інакше“. Так сказав і св. Августин; коли Папа осудив ложну науку Пелягіянів, він сказав: „Рим проговорив, справу закінчив“. Сеж є воля Христа, щоби св. Петро мав аж до кінця світа наслїдників. Тому то з бігом століть валили ся світські престоли, зникали держави і народи, пропадали всякі лжеучителї — одно Папство стоїть непохитне; і не буде до кінця світа такої пори, щоби в церкві не було Папи, єднаючого вколо себе все стадо Христове, та стоячого на сторожи всього того, що заповідав нам Господь, на непохитній сторожи неомильної правди Божої.

III.*)

Бо Церква навчаючи вірних Божого слова нїколи не може помилитись, нїколи не може вірних в блуд впровадити. Таж не надармо сказав Ісус Христос, що буде з Церквою своєю по віки; не даром св. Павло називає Церкву „стовпом і утвердженєм правди“. А сей непомильний

*) Гляди: О. Фр. Шпіраго, католицький нар. катехизм в перекладї о. Яр. Левицького ч. І. ст. 308. і д.

уряд учительський виконує Церква 1) на вселенських соборах, 2) через спільне рішенє епископів цїлого світа, хоч не зібраних на собор, і 3) через Папу.

Вже Апостоли скликали перший вселенський собор до Єрусалиму 51. р. і назвали свої рішеня вироком самого Бога. Таксамо поступали і наслїдники Апостолів. До важности однак ухвал соборів конечно, щоби Папа їх потвердив. Вселенські собори видають остаточні рішеня лише по довгих дослїдах і зрілім намислї Такі рішеня вселенських соборів є непомильні.

Непомильна є також наука всїх епископів з цїлого світа разом з Папою Римським, коли вони про ту саму справу в однаковий спосіб навчають, бо неможливо, щоби ошибались всї епископи, о яких говорить св. Кипр'ян, що вони становлять Церкву, і над якими чуває неустанно сам Спаситель

Непомильно навчає і сам Папа Римський, але лише тодї, коли Папа оголошує яку правду віри яко голова і найвисший Учитель для цїлої Церкви. Се слїлує зі слів Ісуса Христа до св. Петра: „Ти єси Петро, і на тім камени збудую Церкву мою“, і з тих слів, котрими дав йому силу: „утверджувати братів своїх“. Не може тому помилятись той, котрий є каменем Церкви, не може ошибатись той, за котрого сам Ісус Христос молив ся, щоб ніколи не зменшала віра його, та щоб він ще і прочих братів у вірі утверджував.

Так — як св. Петро сам перед иншими Апостолами дістав від Ісуса Христа повноту всьої власти в Церкві, то й учительські рішеня його наслїдників, Папів Римських, є непомильні, самі через себе, а не доперва через згоду инших епископів. Бож самі вселенські собори називають Римського епископа: „Отцем і утителем всїх христіян“, бо і вся Церква дїйсно спочиває на камени Петра.

Непомильности Папи не признають однак православні схизматики, та ще до того сміють ся з нас католиків, що ми нїбито уважаємо Папу „безгрішним“. Не „безгрішним“ є Папа, бо кождий чоловік на світї є грішний, але лише „непогрішимий“ є Папа Римський Та як то можливо, щоби Папа, один чоловік. був непомильний — може дехто з Вас поспитати. Ото, Папа, як чоловік, може ошибати ся, як кождий з нас, може навіть грішити, як і ми, в своїм щоденнім буденнім приватнім житю. Коли однак Папа, як намісник Христа, як наслїдник св. Петра оголошує яке учительське рішенє, тодї дїлає на него св. Дух і не позволяє йому зблудити Як в старім завіті дїлав Господь Бог пророків участниками своєї всевідучости через дар пророцтва, як Апостолів і других Божих угодників робив Бог участниками своєї всемогучости через дар твореня чудес, так робить Бог і Папу участником своєї правдомовности, даючи йому дар

непомильности. Не всьо однак, що робить Папа, як голова Церкви, має цїху непомильности; не є пр. непомильні його розмови з вірними. А навіть розпорядженя, які містять в собі науку для Церкви, не є в цїлости непомильні. Непомильними є лише ті нечисленні слова, які очивидно і безпосередно заключають рішенє що до якоїсь правди віри або обичаїв, а всї инші слова, які служать до узасадненя і викінченя цїлости якогось рішеня не мають уже цїхи непомильности. Учительські рішеня Папи відносять ся лише до наук релїґії і до добра душі.

І вже добігає 2000 лїт, як Христовою Церквою правлять непомильно, як Петровою Лодкою кермують непохитно наслїдники св. Петра, Папи Римські. Доси було їх около 260. Над ними всїми чував Спаситель світа, так що нїякий блуд релїґійний не вкрав ся до Церкви Христової.

Як то красно, коли коло вітця збирає ся вся родина і спільні молитви заносить до Отця небесного; якже то Бог благословить таку родиву!

А як же то величаво і пречудно, коли около Святїйшого Отця еднають ся в послуху і любови мілїони вірних дїтий Церкви св., вся Божа родина; як коло свого видимого Пастиря громадять ся всї вірні вівцї стада Христового! А Святїйший Отець, як той Мойсей з гори синайської, підносить свої руки до неба і просить, благає небесного Отця о прощенє, о помилуванє, о пощаду для народів християнських; або, по приміру св. Апостола Петра, підносить свої благальні очи до Спасителя, і молить, благає, особливо в нинїшних лютих часах: „Господи, ратуй стадо своє, Господи втихомири шалїючу бурю, Господи спаси мілїони дїтий Твоїх!“ І дійде до неба ся мольба Пастиря за мілїони овець. І будьмо певні, що нїяка адова сила по вік не одолїє Христового Стада. Амінь!

НАУКА VII.

О походженю св. Духа і о Непорочнім Зачатю Матери Божої.

„Сказав їм Ісус: Мир вам; як післав мене Отець, і я посилаю вас. І, се промовивши, дихнув на них і сказав: Прийміть Духа святого“.
(Іван XX. 21. 22).

„Промовила Марія: Величає душа моя Господа, і зрадував ся дух мій о Бозї Спасї моїм“.
(Лука I. 46, 47).

Дорогі християни-католики!

В попередних науках перейшли ми вже дві точки, в яких ріжнить ся наука Церкви схизматицько-православної

від науки Церкви християнсько католицької. Побачили ми там, що схизм.-прав. Церква не має правдивої науки про св. Петра і про верховне начальство Папи Римського. А що сї дві точки відносять ся до урядженя Христової Церкви, то бачимо, що схизм.-прав. церква не є так уряджена, як то установив був її божественний Основатель Ісус Христос, що отже є вона справдї тим небезпечним кораблем, на котрім нема що пускатись до краю вічности, бо то є корабель без начального Керманича.

Днесь знова побачимо, як то фалшиво учить схизм.-прав. церква о походженю св. Духа і о непорочнім зачатю Пр. Дїви Марії.

Царю небесний, Утїшителю Духу Істини, прийди і всели ся в нас, і просвіти нас світлом Божої Правди.

О всенепорочна Дїво Маріє і Мати Божа моли ся за нами.

I.

Схизматицько-православна церква вчить, що св. Дух походить лише від Бога Отця, а не походить і від Божого Сина, бо сказав Ісус Христос так: „Дух правди, що від Отця походить, той буде свідчити про мене“; а й св. Отцї на соборі опредїлили так: „вірую в Духа св., котрий від Отца ісходить“.

На позір виходилоби, що правда по сторонї православних схизматиків. Та ми пригляньмось докладнїйше до св. Евангелия і до рішеня царгородського собора. І так:

Сказав вправдї Спаситель сї слова: „Як же прийде Утїшитель, котрого я пішлю вам від Отця, Дух правди, що від Отця виходить, той засвідчить про мене“. Але не треба забувати і на ті слова, які вже перше сказав Ісус Христос, а то: „Я і Отець одно єсьмо“ (Іван X. 30); не треба забувати і на ті слова, які сказав Спаситель до св Ап. Филипа, коли сей просив Його: „Господи, покажи нам Отця, а довольї з нас“! Тодї то сказав виразно Ісус Христос Филипови: „Хиба не ймеш віри, що я в Отцї, а Отець в менї — Як же ти кажеш: покажи нам Отця — хто видїв мене, видїв і Отця“ (Іван XIV. 910)

Що ж значать ті слова? Не що инше, лише те, що коли Отець і Син одно, то св Дух, виходячи від Отця, рівночасно виходить і від Сина. Тим більше мусимо так вірити, що сам Ісус Христос се виразно зазначує. І так, раз, як ми вже чули, говорить Спаситель, що св. Духа Він сам пішле від Отця, а другий раз, що св. Духа пішле Отець в імя Його. Ось ті слова: „Утїшитель-же, Дух святий, котрого пішле Отець в імя моє, той научить вас усього“ (Іван XIV. 26); „Той мене просла-

вить: бо з мого прийме і звістить вам. Всьо, що має Отець, моє; тому я сказав, що з мого прийме, і звістить вам" (Іван XVI. 14 15).

Чиж не наглядно учить нас сам Ісус Христос, що св. Дух виходить рівночасно як від Отця, так і від Сина?

Та є в св. Евангелию ще наглядніїші слова про походженє св. Духа і від Бога Сина. Пригадайте собі, дорогі, як то Ісус Христос по своїм воскресеню явив ся Апостолам при замкненых дверях і сказав їм; „мир вам"; дальше так там читаємо: „І се промовивши (Ісус) дихнув, і сказав їм: Прийміть Духа святого. Кому відпустите гріхи, відпустять ся їм, а кому задержите, задержать ся" (Іван XX. 22 23.).

Хтож тут дихнув, або вдунув? Ісус Христос, Син Божий! Кого вдунув на Апостолів? Святого Духа! Чиж отсе не виходить св. Дух і від Бога Сина? А вжеж, що виходить, бож силою того св. Духа, котрого тепер як раз Син Божий дав Апостолам Апостоли дістали власть, людям гріхи відпускати або задержувати. Чиж не ясна наука св. Евангелия про походженє св. Духа також і від Божого Сина? А вжеж, що ясна! І всї христіяни доброї волї мусять ту науку св. Евангелия і католицької Церкви за правду узнати, бо се наука, подана нам самим Спасителем, се наука св. Апостолів і Евангелистів.

Так само вірили і св. Отцї, на котрих несправедливо покликує ся схизм.-православна Церква Колиж св. Отцї в в нїкейсько-царгородськім символї віри помістили лише слова: „і в Духа святого, від Отца ісходящого", то виписали се так тому, бо як уже знаємо з попередчих наук, грецько-царгородський епископ Македонїй почав ложно учити, що св. Дух не походить від Отця, а є лише сотворінєм Божого Сина. Отже тому, що Македонїй виступив лише проти походженя св. Духа від Отця, то й св. Отцї се головно з натиском зазначили в символї віри, цїлком не думаючи тим перечити походженю св. Духа і від Божого Сина, бож вони знали добре науку св. Евангелия.

Так отже бачимо, що правдива наука про походженє св. Духа є лише в Церкві христіянсько католицькій, а схизматицько-православна Церква, хоч має те саме св. Евангелиє, не хоче сеї очивидної правди віри узнати, отже і в тій точцї не має вона правов'ря.

II.

Подібно є в них і з вірою в непорочне Зачатє Прч. Дїви Марії. Учать православні схизматики, що Пресвята Богородиця не є непорочно зачатя, що се є видумка католиків, що Мати Божа почала ся без гріха первородного.

Погляньмо однак, М. Д., до св. письма, до науки св. Отців східної і західної Церкви, а пересвідчимо ся, де правда.

Вже в старім завіті пророк висказує ся про Преч. Дїву Марію так: „Вся красна єси, ближная моя, і порока (гріхової змази) нема в Тобі" (Піснь пісний 4. 7.)

Тай Архангел Гавриїл при благовіщеню так пречудно привитав Преч. Дїву Марію: „Радуй ся благодатная, Господь з Тобою"; значить, що Преч. Дїва Марія була вся наповнена Божими ласками, так що Господь був з нею. Колиби однак Пресвята Богородиця мала на собі гріх первородний, чи міг би Архангел такими словами її поздоровити?

О непорочнім зачатю Божої Матери учать і св Отці східні і західні. І так св. Діонізій говорить: „Лякаємо ся сказати, щоби Мати Господа була дочкою діявола (то є гріха), Цариця Ангелів слугою проклятого; лякаємо ся назвати нечистою тую, котра вийшла з уст Божих". А св Іван Золотоустий каже: „Великим чудом є Преч. Дїва Марія: Хтож святїйший над Пречисту? Нї пророки, нї апостоли, нї мученики, нї патріярхи, нї серафими, нї херувими". Св Августин знов так говорить: „Коли єсть бесїда о грісї первороднім, не хочу анї згадувати про Преч. Дїву Марію. Нема сумнїву, що Мати Господа нашого зістала виключена від змази первородої, бож Її Син не може мати з гріхом нїчого спільного; анї слушність, анї справеливість не позволяє припускати, щоби се вибране начинє мало участь в грісї первороднім Марія дїлить з нами природу, але не дїлить вини". О Маріє — кличе св. Ефрем — Ти була чистою і непорочною; перше святою, нїж зачатою, перше благословенною, нїж уродженою". А св. Іван Дамаскин взиває: „Радуй ся, Ти одна Материю Божою, небесним, земним і підземним окрасо! Ти яснїйша від усякого проміння, Ти чистїйша від усякої чистоти".

Чиж не наглядно учать св. Отці про непорочне зачатє Преч. Дїви Марії?

І дїйстно! Чиж міг Господь Бог на се позволити, щоби Мати Його любленого Сина оставала хоч на хвилину в неволї гріха первородного? Неможливо! Тому Господь Бог вже в першій хвилї зачатя Преч. Дїви Марії примінив для неї наперед овочі своєї смерти, своєї Жертви, увільняючи і охороняючи першу Дїву Марію цїлковито від гріха первородного. Мати Божа, як і всї люди, потрібувала спасеня через Божого Сина, і Вона дїйстно зістала через Божого

Сина спасена від гріха первородного, зістала відкуплена, але вже наперед, упереджаючо, вже в першій хвилі свого зачатя.

Тому то й сама Преч. Дїва Марія співала перед своєю тетою Єлисаветою: „Величає душа моя Господа, і возрадував ся дух мій о Бозї Спасї моїм".

Тож і наша греко-католицька Церква від давних часів величає Пречисту Дїву Марію в церковних піснях „непорочную", „пренепорочною", „всенепорочною", „без гріха зачатою".

Приміром: „Достойно єсть яко воістину блажити Тя Богородицю, всеблаженную і пренепорочную Матер Бога нашого" і т. д. Або в сїдальни співаєм: „Яко всенепорочная невіста Творця"; або на вечірни: „Єдина єси от віка непорочна". А й в старій церковній пісни, яку залюбки співають наші Лемки, читаємо:

„Ти в грісї первороднім
єси не зачата —
В небо з тїлом і душею
чрез Ангела взята".

Вкінци від найдавнїйших часів святкує наша Церква празник в честь „Зачатя св. Анни", як св. Анна зачала в своїм лонї Пречисту Дїву Марію, котру ми в той празник пречудними похвальними піснями величаємо.

Тому і Папа Римський, Пій IX., видячи, що цїла велика христіянсько-католицька Родина величає Преч. Дїву Марію яко непорочно зачату, видав догматичний декрет, в котрім пише: „Определяєм, що наука, котра удержує, що Преблагословенна Дїва Марія була від першої хвилї свого зачатя за особливою ласкою і привилеєм Всемогучого Бога з огляду на заслуги Ісуса Христа, Спасителя роду людського від всякого порока первородної вини захована вільною, що отже та наука є від Бога обявлена, і тому має ся вірними кріпко і постоянно вірувати".

Отже не католики видумали віру в Непорочне Зачате Пресв. Богородиці, але сю віру сам Бог обявив через старозавітного пророка, через Архангела Гавриїла, устами самої Дїви Марії, наукою св. Отців і всеї христіянсько-католицької Церкви, вкінци через догматичне її оголошене найвисшим і неомильним Учителем Церкви, наслїдником св. Петра, Папою Римським.

І схизматицько православна Церква так само величає Пр. Богородицю, так само православить Її як і ми, однак не хоче вірою ствердити сего, що своїми устами говорить

і співає, не хоче на рівні з нами православірити в Непорочне Зачатє Матери Божої

О Боже Добротливий, наверни, благаємо тя усердно, і весь православний Восток на лоно христіянсько-католицького православіря! Амінь!

Осип Сліпий.

Рудольф Айкен і его погляд на христіянство.*)

(З нагоди ювилею.)

(Конець.)

IV.

Через многі віки і покоління переходило христіянство однак через зручне примінене до обставин і духа часу — воно все заховувало свою не икальність і свій маєстат Наче той замок на гранітній скалі, що не боїть ся ні вихрів ні бур — так сильно стояло христіянство на своїх непоколебимих основах. Та часи змінили ся — каже Айкен! Цілий порядок христіянства підтягнено ревізії. Критичний ум людский значно заострив ся. Він ставить днесь такі питаня, які нікому передше і на думку не приходили. Де перше панувала гармонійна згода — там тепер відкриває ум головно самі суперечности — а те що уходило колись за вдоволяючу відповідь — стало новим питанєм. Те що передала традиція не хоче він принимати без дискусії. Новочасний дух критиканства випер христіянство з єго домінуючого становища та примусив ставити опір єго закидам.

І щож за закиди видвигнено проти Христової науки?

1. І так найперше повстав запит про становище Церкви. Вона приняла ролю посередництва між Богом а душею і стала домагатись собі божої почести. Чиж своїми церемоніями, девоціями і таким иншим, кажуть противники, не стиснула Церква релігійного житя та стала тому грозити єму великою небезпекою? Вправді її приклонники стануть сейчас покликуватись на її божу установу — але проте нині можна вже сумнівати ся! Слова, на які вони покликують ся, здаєть ся таки, що се церковна інтерполяція.

2. Рівнож в иншім історичнім освітленю являєть ся днесь центральна догма воплоченя Сина Божого. Історичні досліди доказують, що вона також підлягла еволюції. При

ії повстаню дїлали сильно особливші обснавини і тогочасні потреби. Під нинїшну хвилю — вони не дадуть ся полагодити з новим способом думаня. „Наука, що Бог в якійсь особлившій хвилї в історії прибирає людську природу, що одна особа є заразом правдивим Богом і правдивим чоловіком, містить такі понятя, проти яких бунтує ся і мусить бунтувати ся не лиш стисло наукове думанє модерного чоловіка, але й релїгійне пересвідченє. Наше понятє о божествї є далеко глубше і ширше, а в чоловіцї за много ми видимо услівности, ограниченя і залежности, щоби могло знести таку безпосередну злуку двох єств". А немислиме воно тому, що заховати рівновагу в такім дуалїзмі зовсїм виключене. Бо тодї будьто Бог перемінив би природу людську, так що з неї осталаби ся лиш тїнь, будьто знова чоловік нарушивби природу правдивого Бога.

Непонятним а зглядно дивним є і то, що треба було для Бога аж хрестної смерти Сина Божого, щоби дати ся переблагати за нанесену обиду. Таке понятє тхне аж надто мітольогічною приправою! А вжеж зовсїм не відповідає модерному духови часу — посередничний уряд Христа. Нинїшне людство шукає безпосередного зближеня до Бога, а в посередництві бачить єще більше віддаленя чим зближеня. Що знова відносить ся до самої особи Христа, то нема сумніву — що ми на неї дивили ся через окуляри пізнїйших віків, які дїйсний образ прикрасили ріжними орнаментами. Воно правда, що постать Христа велика, але вона лежить все таки в людській области.

3. Дальший закид слїдує проти христіянської етики. Коротко кажучи, вона хорує на рознїжненє, лагідність і опортунїзм. За мало в неї гарту і енергії, щоб опертись злу і звести з ним рішаючий бій. В кождій крізї вона ратує ся компромісом Христіянська мораль обильна в дїла милосердя, але заведенє належної справедливости в людськім пожитю — се твір новочасу. Чиж на многі брутальности і насильства не дивило ся нераз христіянство поблажливим оком?

4. Подібно як понятє воплоченя стоїть і наука про відкупленє в вражаючій дисгармонії до переконань нинїшного часу. З кінцем старинного віку людскість чула ся дуже умученою і висиленою, тому ідея відкупленя зовсїм підходила під її смак. Чоловік вірить днесь в поступ а дотеперішні здобутки техніки, медицини, адмінїстрації і т. д. підтержують єго кріпко в тім переконаню. Він преціньвже в многім поконав м гучу природу, через те і віра в поміч Божу — стала єму гейби злишною.

5. До подібного висновку приходить нині чоловік через застанову над природою. Христіянство віддало примат духови і підчинило єго волї цілу природу. Теперішний стан показує вовсїм відворотне явище. Природа добила ся са-

мостійности. Своєї автономії вона ніколи не зрікала ся і не позволяла на нарушенє своїх прав. Тому чудо в христіянськім значіню того слова — не даєть ся погодити з її законами.

6. Свою безмежну власть простягнула природа і над самим чоловіком і він чуєть ся під її покровом вдоволеним.

Своїми пестощами і ласощами вона надто прикувалв людство, щоби воно могло єще поза нею шукати иншого світа. Чоловік зрік ся мрій в позагробове житє.

То в головних нарисах білянс великої кампанії проти христіянства. При помочи всїх тих атутів атак на него удав ся. Христіянство захитало ся, хоч до тепер здавав ся всякий напір даремний. „Така гадка ворогів — каже Айкен; — може тріюмфують вони за скоро, може й зовсїм неслушно. Але і неупереджений обсерватор мусить признати, що христіянство позбавлене давних становищ і що воно перейшло в дефензиву".

V.

Вже сама характеристика христіянства, яку подав Айкен, вказуєсейчас, що він поминув найвизначнїйшу цїху христіянської науки — а се факт, що вона цїла оперта на надприродних чинниках. Се зробив Айкен зовсїм свідомо, бо як сейчас побачим, надприродний елємент він хоче зовсїм усунути. Тут як раз показує ся також і те, що закиди, які видвигнено проти христіянства вивели і Айкена самого з рівноваги. На грунтї Христової віри він почув ся непевним. Тому він задумав перевести реформу христіянства, і то в сей спосіб, що христіянство мусить зречи ся з деяких своїх правд в користь модерної фільософії, щоби заховати той вплив і те становище, яке мало по всї часи. Як однак представляє собі Айкен той, зреформований христіянїзм, того близше він не з'ясував. На всякий случай цїлий надприродний елємент, віра в Пресв. Тройцю, Тайни, чуда, божество Христа, і т. д. не мали би там місця. Ставлячи таке домаганє Айкен за одним начерком пера знищив цїлу будівлю, котрою перед хвилею він сам єще так дуже одушевляв ся. З христіянства позістають в такім разї лиш руїни — останки давного храму, які задержують єще стару почесну назву. Те жаданє зреформованя ставить Айкен передовсїм до католицизму, який не подобає ся єму також ізза незмінности і заскорузлости своїх догм, і ізза лиш поверховної злуки аристотелївської фільольософії і римської організації та пересякненя цїлого релїгійного житя церковщиною. Але і протестантизм не найшов в него ласки — *старий* через свій погляд на авторитет біблії і деяких католицьких догм, *новий* через свої симпатії до пантеістичного світогляду. Тому дякує він чемненьк-

ко за дотеперішні услуги цілому христіянству — а на будуче він мріє про нове. Але чи слушно відправляє так Айкен старе христіянство — чи воно справді, як той старий слуга, неспосібне вже до праці?

Одною з таких правд, що вже перестаріла для нинїшного віку на думку Айкена є божество Христа. Він стоїть тут зовсім під впливом либеральної протестантської біблійної критики і як послушний ученик переповідає докази і закиди своїх учителів. Щоби зрозуміти, яка звязь істнує між обома природами в Христї — божою і людською, Айкен не дивить ся на се, як понимали єї христіянські віки і що каже св. Письмо. Богочоловічий характер Христа і єго уряд посередництва, противлять ся зовсім понятю нинїшного чоловіка.

Що бажає модерного чоловіка безпосередно зближитись до Бога — каже Айкен, оправдане, свідчить факт, що до сего самого стреміли і визначні святі католицької Церкви, як пр. Августин і Франц з Ассізі. Та хто близше знає тих велитнїв духа, той сейчас скаже, що посередник Христос був для них рівночасно самим Богом і виповняв зміст цілого їх житя. Сам закид опираєть ся на непорозуміню католицької догми. Коли через сполуку божої і людської натури став Христос посередником, то не значить се, начеби Христос був якимсь середним єством, зложеним з Бога і чоловіка — лиш що обі природи людська і божа — обняті одною особовостию другої особи божої в Пресв. Трійці. Посередником отже не є якесь третє єство, лиш Бог. Тому трудність, начеби се було проти духа, стремлїнь і бажань модерного людства зовсім упадає.

Рівночасно з сим инакше треба дивитись на проблєм терпіня і задоситьучиченя. Через свої добровільні страсти і смерть хрестну дав Христос найповнїйщу сатисфакцію Богови. Однак се не треба розуміти так, як виходило би з Айкенового розумованя, начеби розгнїваний Бог потребував переблаганя. Тодї радше відкуплене булоби більше конечним для самого Бога, як для чоловіка Через терпінє і жертву Христа став чоловік в правнім відношеню до Божества. Богє не лиш любов, але і справедливість. З понятя строгої справедливости виплыває понятє відкупленя.

Ті хибні понятя, які підсунув Айкен христіянству, походять всї як раз з неправдивого розуміня воплоченя. Сполука обох природ, як признав сам Айкен — се центральна догма в Христовій науці, задля сего всяка неточність в єї зрозуміню містить ся при кождій нагоді. Сполука Божества і чоловіцтва се природний конгльомерат анї злитє. Тому не можна представляти собі єго як переображенє чоловіка в Бога або Бога в чоловіка, так як то здає ся Айкенови.

IV. вселенський собор в Халькедонї (451) поставив ту квестію зовсім ясно, о скільки при містерії можна се осяг-

нути. Дві природи злучені в Христї — не змішані анї не перемінені, ні знова розділені анї розлучені. Дві природи не нарушені з'єдинені в одній особі. Від того часу всї поважнїйші христольогійні спори втихли раз на все в церковній історії. Самого образу Христа нїколи церква не нарушувала а тільки представляла єго так, яким з'образили нам Евангелисти. А про їх достовірність навіть лїберальна критика протестанська годить ся в дуже многім з католицькою традицією.

Потреби самого відкуплення як такого Айкен не перечить. Суть єго бачить він в пізнаню недостаточности людських сил і тому конечній потребі помочи висшої сили, яка піднесла би чоловіка понад уровень часової переминаючости. „Ми добачуєм тепер — признає отверто Айкен — щораз більше пусті фрази про дюдську величінь і гідність — чим то в минулих часах так еще захоплювали ся. Ми починаєм доглядати ся в чоловіцї більше малїчи чим величи". Айкен звузив тут христіяньску науку, яка учить, що ізза моральної провини роду людського конечна була помич руки Божої, щоби чоловік увільнив ся від неї і від терпінь, її наслїдку та відзискав давне становище. Всеж таки і єго погляд стоїть в рідкім противенстві до стремлінь модерного чоловіка, що радше бажає висвободженя від Бога та обовязків зглядом Него, як Єго помочи в своїй немочи.

З тим поглядом Айкена на відкуплене лучить ся і єго погляд на церковну орґанїзацію. Її потребу в релїґійнім житю признає він як конечну, бо то одинокий середник, щоби одиницю відірвати від буденної байдужности і отупіня і піддержувати її в переконаню. Спільне дїланє на релїґійнім поли є більш потрібне як де инде, бо „вага задачі і слабосильність чоловіка" дає ся як найпекучійше відчувати. Зовнїшний світ дуже сильний, щоби чоловік міг одинцем ёму оперти ся.

В єго пониманю був би отже се гурт людий, що держать певну суму тих самих правд релїґійних та заступаєсь за їх вартостю в житю

З другого боку — каже Айкен — приносить церковна орґанїзація і поважні небезпеки. Виплодом церковщини є пр. не оминаєма майже покуса, поставити на першім місци церкву а релїґію зробити лиш середником в її могучести. Тодї то усе тимчасове, ограничене — чисто людське бере верх над самою релїґією і то в ей нутрі — та в наслїдку викликує тільки невдоволенє і похід не то проти самої церкви, а також і проти релїґії як такої.

З тим лихом лучить ся і те, що коли релїґійне житє зачинає прибирати конкретний вид через церковну злуку — висувають ся певні чинники і особистости на перід і загарбують для себе почести, які виключно належать ся лиш Богу.

Що остаточно така небезпека справді може заходити, на то треба згодити ся з Айкеном. А заходить обава переваги чисто людських інтересів над релїґією передовсїм там, де релїґія сама має в собі замало або й зовсїм нї, надприродної, живучої сили. Однак церковний устрій не мусить все стояти в противенстві до релїґії і бути тільки в плоченем часового і чисто людського самолюбя. Про се свідчить факт, якого однак Айкен не взяв під увагу, що певну церковну форму для плеканя релїґійного житя назначив сам Бог.

Та є також точки, де сходить ся Айкен цїлковито з наукою Христа. Віддане примату духови над бездушною матерією, се основна правда, на якій опираєть ся христіянство. Духове житє — се одиноке правдиве житє — vita, quae sola vita nominanda est — як сказав Цицерон. Воно домагаєть ся самостійности, бо воно творить осібний світ, що стоїть понад всяку зміну часу і простору. Воно доперва є в силї взнести ся до вижин житя Божого. Підчеркуючи сей факт безсумнївного верховодства духа, стремлїня до одухотвореня людського житя — Айкен лиш потвердив засадничу правду христіянської науки, що тягне ся непроривною ниткою в мандрівцї вікiв. Бо на переконаню, що істнує осібне царство духа і друге житє опираєть ся цїле христіяньство, Christiani non sumus nisi propter futurum saeculum — каже св. Августин.

Другим таким моментом — є особовість Бога Ту правду боронить Айкен неменш завзято проти пантеїзму, як першу проти матеріялїзму. Боже житє — не є безособовим процесом, але єственним бутем, що з повною самостійностю і самовідомостю стоїть супроти змислового світа. Вправдї Айкен застерігаєть ся дуже проти антропоморфічного понимання особи Бога в христіянстві, але те застереженє зовсїм злишне, бо якраз теольоги найпильнїйше усувають усе людське-несовершенне з понятя Бога.

Авжеж найсмілїйше бере Айкен в оборону христіянську мораль перед закидом рознїженя і завеликої поблажливости супроти малого. Він признає, що нїжність і лагідність самі про себе не вистарчають в житю — але за те вони необходимо доповняють строгу справедливість. Натиск в христіянській морали спочиває на любови і то зовсїм справедливо. Наше житє сталоби для нас майже бездушне, прикре і незносиме, а оминене конфліктів в нїм майже немислиме, колиби від строгої справедливости не було відклику до любови. Так любов і лиш любов ближнього є в силї викорінити всяке неоправдане самолюбє та виповажити чоловіка в справдї ину гуманність. Зовсїм слушно підносить Айкен і те, що христіянство нїколи не величало слабосильности і малечі — як таких, а лиш вказувало на се, що навіть мале і незначне може посїдати внутрішну величінь і силу. З

тої причини вимагає християнська наука милосердя і згляду для слабосильного.

Легко тепер можна догати ся, яку відповідь дав Айкен на поставлене питанє, чи можем єще бути християнами? „Наша відповідь є, що ми ними не тільки можем, але мусим бути. Та се тільки тоді, коли християнство буде узнане як всесвітно-історичний рух серед свого дальшого розвою, коли отрясе ся з церковної заскорузлости і стане на ширшій основі". Айкен о стільки обороняв християнство, о скільки воно помагає йому опрокинути матеріялїстичний світогляд і виказати недостаточність туземної культури. Що до инших правд, він мріє про їх реформу. Однак з того згляду довело ся єму стрінути з острою критикою не тільки католицьких, але і протестантських теольогів.

Для нас далеко важнїйшим є признанє, що причина нинїшного невірства не лежить властиво так дуже в трудностях християнських догм, як радше і то передовсїм в склонности модерного чоловіка до матеріяльної культри і до ограниченя на туземне бутє. До того можна долучити єще ту обставину, що днесь кождий уважає себе за компетентного видавати суди про релїгійні питаня, (подібно як про полїтику і стратегію) хоч релїгійні квестії належать до найтруднїйших і найделїкатнїйших взагалї та вимагають дуже високої ерудиції.

Збираючи усе разом про відношенє Айкена до релїгії, можна те саме примінити до него, що хтось там сказав був про Джемса: Йому довело ся на стільки основно вдуматись в релїгійні переживаня, щоби мочи їх проаналїзувати — однак самому досвідчити тих релїгійних переживань, йому не пощастило ся. Отверто можем сказати, що Айкен супроти релїгійного житя — стоїть як зимний обсерватор, що ограничаєть ся тільки до нотовань вражінь і їх аналїзи. Християнська релїгія се жива релїгія, що опановує чоловіка — цїле його єство. То не сума тільки наукових тез, які можна вивчити ся на память і на тім вже станути. Щоби християнська релїгія могла виляти на чоловіка свій животворний вплив — мусить чоловік добровільно їй підчинити — і то так розум, якому апольогетика подає узасаднене віри і її раціональність, як рівнож і волю, яка має переводити пізнані правди в житє. Так далеко сягнути в релїгійнім житю Айкенови — як він і сам признає ся — не судило ся.

Як там однак ще хто не поставить ся супроти творчости Айкена і його світогляду — всеж таки кождий вже днесь єму признає, що він, як мало хто другий, глибоко вдумав ся в невідрадну ситуацію сучасної культури — в її замішанє, непевність і внутрішну пустку. Він станув до бо-

ротьби з всякою брутальностию і простацтвом — тому він натура аристократична в найкрасшім того слова значіня. Чи однак дорога, яку він вибрав до виходу — провадить до цїли — тут як вже сказано зачинаєть ся спір...

Ісповідник католицької віри і мученик за українську справу

о. Дмитро Яремко

Др. св. Богослова, Віцеректор гр. кат. дух. Семинарії, Совітник і Референт Митрополичої Консисторії, член редакції „Ниви", дїяльний член Виділів українських Товариств у Львові і прч. прч.

Помер дня 3. жовтня н. ст. 1916 по короткій недузї у Воронїжи в російській неволї.

Покійного о. Дмитра вивезли російські власти зі Львова враз з иншими нашими людьми перед своїм в дворотом з Галичини в р 1915. Підозрілий о шпіонажу попав в тюрму, в котрій висидїв повних пять місяцїв в товаристві найгірших злочинцїв Коли не могли Йому доказати жадної вини, випустили врештї на волю. З вязниці вийшов з підорваним здоровлєм, без сотика в кишенї, в крайній нуждї. Тїло Його вкривали брудні лахмани... Казали Йому поселитись в Воронїжи До здоровля вже не міг прийти серед своїх обставин. Хорував десять днїв, помер на параліж кишок і серця, в 38. роцї житя.

В Покійнику утратила наша суспільність визначного свого члена. О. Яремко скінчив середні школи у Львові. Хоч ходив до гімназії Франца Йосифа, був через цїле житє найпримірнїйшим Українцем. По матурі записав ся на богословський факультет і брав визначну участь в звісній сецесії академиків; висвятившись в безженстві поїхав на дальші студії до Інсбрука і Відня і зложив тут докторат богословя. Як доктор зістав префектом а відтак віцеректором дух. семинарії. Був совітником і референтом Митрополичої Консисторії Від самого початку свого побуту у Львові, брав як найживійшу участь в житю церковнім і народнім. Нале-

жав стало до виділу Товариства св. Павла і був дійсним його членом. Як член редакції „Ниви" писав до неї статті полемічні і наукові. В р. 1907 був через один рік редактором „Ниви". Брав участь в місіях (їздив раз на місію до Німеччини), давав реколекції, помагав радо в сповіди, хто тільки Його до сього запросив, ходив часто з відправою до каплиць на львівських передмістях. Належав до найдіяльнійших і найвпливовійших членів Консисторії. Вложив багато праці в паломництво до Відня на Евхаристійний конгрес. Не менш живу і дійсну участь брав в житю народнім. Був членом майже всіх українських товариств. Був референтом на конгресі „Просвіти". Працював коло захоронок Інтересував ся шкільними справами (як член „Шк. Союза") і політичними (як член „Шир. Н. Комітету"). Як товариш був просто неоцінений. Його кімната була місцем частих сходин мало не всіх, що Його знали. Умів кождому порадити і кождого підбадьорити. Відзначав ся проворностю, бистрим умом і розвагою.

В наслідок сих прикмет тішив ся загальною пошаною і щирою любовю у своїх товаришів і всіх, що близше Його знали. Оцінили гаразд прикмети духа Покійника також Його духовні власти, бо два рази був Він поважним кандидатом на епископа. В наслідок своєї щирої любови до народу і католицької церкви, був рішучим противником русофільства. В наших спорах домашно церковних держав завсіди сторону розважну й виробумілу, а всякий фанатизм картав безпощадно.

Перша вістка про смерть о. Яремка прийшла ще перед кількома тижнями, та ніхто не хотів в неї вірити, знаючи Покійника як людину здорову й відпорну на всякі недуги. Потвердженє однак сумної вісти не дало на себе довго ждати. Митрополит і ректор о. Боцян ствердили, що справді не стало між живими дорогого о. Дмитра. Впав жертвою війни, як правдивий ісповідник католицької церкви і мученик за народну українську справу.

* * *

Дня 14. грудня уладив Ректорат гр. кат. дух. Семинарії враз з редакцією „Ниви" поминальне Богослуженє за душу бл. п. о. Дмитра. Богослуженє було заповіджене подвійними плякатами (від Ректорату і „Ниви"). Явились в церкві питомці і кількох священиків. Службу Божу відправили Впр. о. офіціял А. Білецький враз з Впр. оо. Паньківським і Лициняком. До панахиди стануло кільканайцятьох священиків. Проповідь виголосив Впр. о. Лев Куницький.

Бібліографія.

О. Франц Шпірато: **Католицкий народний катехизм.** За дозволом автора переклав і до нашого обряду приминив *о. Ярослав Левицький:* **Трета часть: Наука про средства ласки** Жовква, печатня ОО. Василіян 1914, ст. 319+XXIV.

Розпочатий ще перед ворожою інвазією друк отсеї третої части катехізму о. Шпірата, міг бути докінчений щойно сего року. Так маємо вже в перекладі цілий славний катехізм о. Шпірата. — В трегій части говорить ся про жертву св. Літургії, про св. Тайни, про церковні благословеня і освяченя, про молитву взагалі, про найважнійші молитви, про найважнійші богослуженя, про релігійні товариства, братства і товариства. Велика дяка належить ся за видане отсего клясичного катехізму в українськім перекладі ОО. Василіянам. Пожадане було би ще видане „Примірів" того самого автора, як доповнене до его катехізму.

Teofil Merunowicz: **Wynik samorządu w Galicyi.** Lwów, 1916. Nakładem Gubrynowicza i Syna. Cena 2·40 K.

Минуло 50 літ, як законами з 12. цвітня і 20. вересня 1866 р. змінено ординацію краєву з 1861 р. після домагань верховодячих кругів в Галичині, чим положено основи до теперішної галицької автономії, якої дальшим розвоєм є цілковите відокремлене Галичини, заповіджене цісарським письмом з дня 5. падолиста 1916 р. Справа ся є днесь актуальна, і тому автор, довголітний секретар львівської Ради повітової та посол до сойму і парляменту, що сам був pars operis huius, та брав участь в галицькій автономній роботі, бажаючи доказати фактичним матеріялом, що поширене автономії причинить ся до культурного і економічного підвигненя і розвою краю, перечислює польські добутки за 50-літе автономії Галичини, відмічує дороги і заходи, якими їх осягнено, а в конець бажає дати поуку грядучим польським поколіням, „для яких історія галицької автономії в деяких напрямах буде взором, а в дечім і пересторогою".

Про заходи для здобутя теперішної автономії висловлюєсь автор ось так: „Пятьдесять і кілька літ конституційної ери в Австрії се неперерване пасмо торгів, компромісів і борб галицької репрезентації польської о здобуте народної автономії, яка мала богато ворогів поза Галичиною і в самім краю".

В початках найсильнійшим ворогом автономії були маси сільського населеня українського і польського, яке уважало автономію „панським підступом", придуманим на се, щоби скріпити верховладу панів в краю, а опісля наново привернути панщину". Селянство тямило, що скасо-

ванє паньщини коштувало 485 мілїонів К. з яких виплачено властителям домінїв 158 мілїонів К. за знесені підданьчі повинности і за ґрунтові служебности, а 327 мілїонів пішло на оплату процентів, коштів адмінїстрації фондом індемнізаційним та на комісії і процеси.

Українці засадничо і консеквентно поборювали галицьку автономію як в краю так і в віденськім парляменті, як автономію „польську". Кілько разів Німці централісти хотїли провалити які автономічні жаданя і заходи Поляків, все радо помагали їм українські політики. Рівнож і жиди з початку були проти автономії, але Коло польське стадо одною з найсильнїйших партій в парляменті, зачалась „асиміляція" жидів, а їх провідники засїли в „Колї польськім".

Опісля зображує автор стан і відносини в Галичині в самих початках автономної ери, а опісля вичислює добутки польські на царинах: просвітній, політичній і економічній.

Поучаючим є віддїл, в якім автор зображує розвій автономних інституцій і властий та заходи для обмеженя прав найнизшої автономної одиниці-громади в хосен Рад повітових та Видїлу краєвого.

Про автономну дїяльність на церковнім поли автор не мав що сказати, за те широко обговорює заходи Ради Шкільної краєвої і сойму в области шкільній.

Найперше зображує стан шкіл перед ерою автономною, а опісля порівнює єго зі станом в р. 1914. Перед добутєм автономії був німецький язик викладовим у всїх галицьких школах „Мимо пристрастної опозиції Українців проти усуненя німецького викладу в народних і середних школах сойм ухвалив новий закон про викладову мову, який дістав цїсарську санкцію. Перший крок до ународовленя школи був зроблений". Опісля подбано о відповідний догляд над школами, себ то віддано народне і середне шкільництво під управу Ради Шк. краєвої Як вона зачинала свою дїяльність 1868 р. застала 81 чотириклясових народних шкіл, що звались Hauptschulen, 1961 одно і двокляcових шкіл тривіяльних і 427 парохіяльних шкіл.

В школах тривіяльних і парохіяльних вчили в більшости дяки і органісти, а догляд над ними належав до Консисторій.

В роцї 1914 було всїх зорганізованих шкіл 5.600, народних учителїв більше як 15.000, а видаток на школи, що виносив 1866 р. лише 61.308 К. зріс в 1914 р. на 29, 484.134 К.

Рада Шк. кр. переняла від правительства 20 гімназій з 7.416 учениками, а в 1914 р було 87 гімназій — з того 7 українських, — а всеї гімназіяльної молодїжи 36.000. Реальних шкіл було 5, а тепер є 14, до яких ходить

4.000 учеників. Всї реальні школи з польським язиком викладовим.

За час автономії зорганїзовано торговельні і промислові школи, на які край видає 2,300.000 річно, в Дублянах основано рільничу академію, яка разом з іншими заводовими школами рільничими коштує річно більше як 1,800.000 К.

Для потреб гірництва отворено фахову школу в Бориславі, подбано о установленє катедр на львівській політехніцї, а на рік 1914/15 мала бути отворена в Кракові академія гірнича.

До добутків народних треба дочислити пять державних шкіл промислових, з польською мовою викладовою.

Рівнож і на університетах сильно піднеслась фреквенція молодїжи за той час. В Кракові було 1870 р. 800 слухачів, а в послїднім передвоєннім півроцї було 3.000, у Львові в 1914/15 р. було майже 5.000, а в 1870 р. всего 1.000, на львівській політехніцї є більше як 1.500 слухачів.

Осередком наукового руху для цїлого польського народу є Академія наук в Кракові, яку основано 1872 р., перемінюючи Краківське Товариство приятелїв наук на академію.

Під нинїшну хвилю інтересна брошура; ми обмежились лиш на зареєстроване важнїйших і цїннїйших даних а мусїли здержатись від критичної оцїнки, але радимо перечитати її всяк му, кому лише попаде в руки, а переконаєсь з неї, — кажучи словами автора — „що добутки ті не впали Полякам нечайно з неба, але є вислїдом довголїтних заходів, які в конець наблизили їх до цїли з гори означеної".

о. І. Рудович.

ВСЯЧИНА.

Лист до Редакції. Світла Редакціє! — Світова війна, що вже третий рік шаліє над краями Европи, діткнула з волї Божої особливо тяжко наш нарід, знищила нас матеріяльно, завдала глубокі моральні рани, допгала безпощадно по нашій добрій совісти, а навіть намагалась видерти нам з душі католицьку віру. В тій саме цїли забрав ворог з поміж нас того, що в народї і Церкві був першим і для нас найдорожшим, — нашого Митрополита.

Стиснулось серце народа, коли він почув про насильне вивезенє свого найлїпшого батька і князя Церкви, однак крім молитви не був в силї нїчим єму помогти, мусїв мовчати, бо висїла над ним нагайка наїздника.

Але червень 1915 року принїс щасливу і бажану зміну; велику частину краю увільнено з під ворожого наїзду, нарід відітхнув, держава зачала працю над направою матеріяльної руїни, а річю Церкви було взятись до гоєня моральних ран та бути речником почувань народа і єго задушевних бажань.

На жаль теперішний склад наших єрархій є того рода, що з гори нема що надіятись на потрібну акцію, длятого мусить вона вийти з долини, від народа і єго духовенства. До сего покликане в першій мірі „Тов. св. Ап. Павла“ у Львові, яке протягом послїдного півтора року повинно було вже розвести горячкову дїяльність у всїх тих справах, які вказує хвиля, і дати вислів на зверх тим почуваням, що ворушать серцем духовенства і народа.

Длятого як член сего товариства прошу отсим Світлу Редакцію, щоби зволила бути посередником до Видїлу згаданого товариства, провірила і пояснила в найблизшім чи слї „Ниви“ отсї питаня:

1) Яке становище заняв Видїл „Тов. св. Ап. Павла“ у Львові супроти вивезеня нашого Митрополита? Що зробило доси згадане товариство в тім напрямі, щоби перед цивілїзованим світом представити сю нечувану кривду, яку рос йське насильство нанесло не тільки особі Митрополита Андрея через вивезенє єго і замкненє в вязниці, але й цїлій гр гр. кат. Церкві?

2) Що зробило доси „Тов. св. Ап. Павла“, щоби належно освітлити перед культурними народами знущаня російської держави і схизматицької єрархії над католицькою вірою українського народа в Галичинї?

3) Чи і яку дїяльність розвело згадане товариство в тім напрямі, щоби нарід наш приготовити на евентуальні колись нові ворожі релїгійні впливи?

4) Чи і які брошури приготовлює товариство в сїй цїли, або чи бодай розкинуло по Галичинї готову вже гарну працю о. Лежогубського „Де знайти правду“?

5) Чи і що зробило доси товариство для наших закордонних братів, яких судьба привела до нас в характері полонених, щоби отворити їм душевні очи і дати їм пізнанє правди?

Чи дух великого апостола народів, якого імя товариство носить, міг би позволити на безчинність в такій небувалій хвилї, коли рішаєсь може доля нашої Церкви?

Не маю найменшого сумніву, що ціле наше духовенство жде нетерпеливо на скоре вияснене в висше наведених справах.

З дневникарських куріозів. В Монахові виходять католицькі дневники „der Bayerische Kurier" і „Münchener Zentrumsblatt", яким доводить ся часто полємізувати з соціялдемократичним щодневником „Münchener Post". В однім своїм числї помістив „Der Bayerische Kurier" свої уваги з нагоди атентату доконаного провідником соціяльно-демократичної партії Фридрихом Адлєром на особі міністра Штірка, де робить відвічальною за сей факт цілу соц.-демократичну партію. На се накинув ся соціялдемократичний орган „Münchener Post" називаючи уваги католицького органу „клєрикальною безличностию". За пару днів появила ся в відповідь на лайку соціяльно демократичного органу допись в другім католицькім щодневнику „Münchener Zentrumsblatt", яка доказує, що уваги зроблені часописию „Bayerischer Kurier" суть дословним коментарем, який свого часу подала „Münchener Post" при нагоді морду доконаного на соціяльно-демократичнім послї Шумаєрови.

Ось подаємо оба коментарі як доказ публицистичного куріоза:

„Münchener Post" Nr. 36 (1913.)

Так має христіянсько-суспільний рух Австрії також підлий морд в своїй книзї протоколів... Хто мав нагоду слїдити систему доцільного звироднювання народних мас, пропаговану партією, що надуживаючи понять „христіянський і суспільний" висуває наперед особисту боротьбу в своїй найогиднїйшій формі і грає на найнизших інстинктах, сей не може дивуватись, що морд був майже конечним наслїдком такого поступованя. До нині незнаний був в новійшій парляментарній історії морд як средство досуненя небезпечного полїтичного противника. Є се чорною прикметою одної партії, що під „христіянським" прапором має сміліть тримати в своїх рядах відповідну особу, потрібну до підлого убійства свого противника. Але наші австрійські приятелї не забудуть для тревалої памяти підступно замордованого відслонити сю відхлань, з якої виліз огидний потвір сего страшного морду.

Bayer. Kurier. Nr. 229 (1916.)

Так має соціяльно-демократичний рух Австрії також підлий морд в своїй книзї протоколів. Хто мав нагоду слїдити систему доцільного звироднювання народних мас, пропаговану партією, що надуживаючи понять „демократичний і соціяльний" висуває наперед особисту боротьбу в своїй найогиднїйшій формі і грає на найнизших

інстинктах, сей не може дивувати ся, що морд був майже конечним наслїдком такого поступованя. До нині незнаний був в новійшій парляментарній історії морд, як средство до усуненя небезпечного полїтичного противника. Є се чориою прикметою одної партії, що під „соціяльним“ прапором має смілість тримати в своїх рядах відповідну особу, потрібну до підлого убійства свого противника. Але наші австрійські приятелї не забудуть для тревалої памяти підступно замордованого відслонити сю відхлань, з якої виліз огидний потвір сего страшного морду.

Просте retorqueo argumentum стало в пригоді по трех лїтах!

Характеристика польського духовенства. В львівськім „Wieku nowym“ з 10. грудня ч. 4663 читаємо у вступній статї „Gdy państwo się rodzi“ ось таку характеристику нинїшного польського духовенства:

Dziwną a smutną kartą będą dzieje kleru polskiego w chwilach narodzin państwa. Część znakomitych jednostek, nie zważając na ostracyzm w kole swej klasy idzie dzielnie i nieustraszenie. Ogół księży milczy, drzemiąc po trochę, po trochę intrygując, od najwyższych począwszy, na najmniejszych skończywszy czynią to tylko, co na nich opinia publiczna wymusi i to wówczas, gdy nie mogą inaczej. Są też różne stopnie politycznego wyrobienia u przedstawicieli episkopatu. Podczas gdy biskupi sandomierski i wrocławsko-kujawski osobiście nie angażując się, dali duchowieństwu wolną rękę w wyrażaniu narodowych uczuć biskup kielecki Łosiński stanowi skończony typ rusofila, który zawdzięczając Rosyanom karyerę, odwdzięcza się im teraz terorysując księży swej dyecezyi i całą ludność.

Wskutek tego właśnie kler polski nie może osiągnąć takiego znaczenia w obecnej chwili, jakie mógłby posiąć, rządząc się rozumnym patryotyzmem, pragnąc stanowi swemu zapewnić wdzięczną pamięć potomnych.

Катехити antiquae educationis. В 290 ч. „Українського Слова“ появилась новинка: „Катехити antiquae educationis.“, яку написав здаєсь старий світський педагог і ревнитель про Божу славу. Кажемо „світський“, бо кождий священик знає, що у важних духовних справах не пишеть ся новинки в часописи лиш робить ся представленє дотичній духовній власти, розуміесь по точнім попереднім розслїдженю справи. Кажемо „старий педагог“, бо дає духовній власти педагогічні вказівки, який повинен бути учитель релїгії. Однак хоч вчить педагогічних правил других, не вважав згаданий ревнитель потрібним приноровити сї правила до себе і не розслїдивши точно цїлої справи, представив її ошибочно а тим самим ухибив прилюдно духовній власти, закидуючи їй або незнанє, або недостачу доброї волї.

Після понятя ревнителя, дотеперішний довголітний учитель катехитики і методики на львівськім університеті, є легкодушним чоловіком, що виїхав зі Львова без дозволу своєї власти а тим самим власть, не знаючи о тім, не зарядила нїчого що до єго заступства. В наслїдок того не учились кандидати катехитики цїлий минувший рік, а відтак „поздавали“ іспит.

Тимчасом справа представляє ся так. Вторік поз'їздились кандидати доперва при кінци падолиста і зараз зачали учити ся катехитики. Зразу слухали викладів і прислуховались практичним вправам, а відтак самі, під проводом свого учителя, відбували практики в українській школї вправ при ул. Длуґоша 17. Сей стан тревав аж до початків марта с. р. Колиж учитель мусїв, за порадою лїкаря, виїхати для поратованя здоровля в гори, (бо перебув у Відни м. р. тяжке запаленє олегочної), то представив своїй власти ту обставину і дістав дозвіл тимчасового виїзду, а свого заступника поінформував точно о всїм, що треба було, о чім рівнож знала духовна власть. І се певно, що ті вказівки, які дав тамтогорічним кандидатам дотеперішний учитель, були для них достаточні, щоби були добрими катехитами а не antiquae educationis. Тим певнїйше є вони добрими катехитами, бо мають під рукою „Практичний провідник“ і „Нарис катехитики“, яких належне уживанє при науцї релїгії пояснив їм тойже учитель, а коли се привчились, поздавали іспит добре.

З огляду, що стан здоровля згаданого учителя не поправив ся ще о стільки, щоби був міг зачати сегорічні виклади, проте просив він завчасу свою власть о назначенє заступника і є певна надія, що той заступник, хочби ним був і молодий префект семинарії, поведе справу цїлком добре, а дотеперішний учитель, коли верне до здоровля, зачне на ново виклади.

До Всеч. Духовенства. Один наш священик в занятій области просив о присилку єму місалій, щоби й при помочи сего гроша міг сповняти там церковну і культурну працю. Звертаю ся з сею просьбою до Всеч. Духовеньства, хто з Всеч. Духовних мав би місалії до розпорядимости, най буде ласкавий звістити менї; а я подам адресу, куди мав би їх вислати. — о. Александер Стефанович, Львів, ул. Чарнецького ч. 26.

Від видавництва.

Отсим кінчимо при Божій помочи дванайцятий, претяжкий рік нашого видавництва, з надією, що слїдуючий буде хоч дещо лекший. Будемо старати ся в р. 1917 видавати „Ниву“ кождого місяця окремо. Предплату лишаємо ту саму, хоч кошти видавництва підскочили неімовірно високо. Папір, приміром, тепер більше як в десятеро дорозший... Та ми сподіємось, що наші випробовані вже Вп. Предплатники і Прихильники не полишать нас у тих тяжких часах без Своєї помочи.

Спростоване ошибок.

В II. науцї в 2 части по словах: „Богу на службу“, додати: „на сходїже держить єя духовенство старинного східного звичаю“.

По словах: „у гробі“, додати: „а на сходї нема посту в суботу на памятку воскресеня Лазаря з гробу“.

По словах: „на хрестї“, додати: „а на сходї хрестять ся вірні тричи трема пальцями, щоби виразно зазначити свою віру в св. Тройцю“.

По словах: „хлїб прісний“, додати: „а церква східна бере грецьке слово „артос“ в значіню хлїба квасного.

Видає і за редакцію відповідає **свящ. Ярослав Левицький.**
З друкарнї „Дїла“ Львів, Ринок ч. 10.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ ИП 50833

Хто від своєї щоденної часописи вимагає не тільки швидких і *певних звісток* про події в нашім *національнім* житю, з области *державної* і *заграничної* політики тай на полях *битв*, а рівночасно також скорого й основного *освітленя* всїх важних політичних і суспільних подій і процесів з *українського національного становища*, той **мусить** читати

„Дїло“.

Редакція „*ДЇЛА*“ має запевнене співробітництво найсолїднїйших сил українського політичного, наукового і публїцистичного світа.

ПЕРЕДПЛАТА:

в **Австро-Угорщинї**: місячно К. 2·70, чвертьрічно К 8·—, піврічно К. 16·—, цїлорічно К 32.—,
за границею: піврічно К. 22·—, цїлорічно К. 44·—,
у **Львові** (без пересилки) місячно К. 2·40. чвертьрічно К. 7·—, піврічно К. 14·—. цїлорічно К, 28·—.

За зміну адреси платить ся 50 сот.

„Дїло“

се найбільший український дневник, оснований 1880 р.

:: :: **Щоденний наклад 15—18.000.** :: ::

Власна друкарня.

Оголошеня з огляду на широкий круг читачів дають певний успіх.

НАРОДНА ТОРГОВЛЯ

:: У ЛЬВОВІ ::

повідомляє, що

ЦЕРКОВНІ СВІЧКИ

НА ПРЕСТОЛ і до ПАВУКІВ

мають на складі всі склепи Народної Торговлї, а вже від 50 кґ. кождої сорти висилає впрост з фабрики відділ

:: ::

„ПОСЕРЕДНИЧЕНЄ"

ЛЬВІВ, РИНОК Ч. 36.

Нині ціна в „ПОСЕРЕДНИЧЕНЮ" без з'обовязання на підвижку:

Свічки І-а К. 7·20. Свічки воскові К. 8 за 1 кґ.

∴ У ФАБРИЦІ. ∴

Належитість при замовленях.